

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti

DIPLOMSKI RAD

Konzervatorski radovi na bedemima Starog grada u Čakovcu

Mentor:
prof. dr. sc. Zlatko Jurić
Studentica:
Tajana Vidović

Zagreb, rujan 2016.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

DIPLOMSKI RAD
Konzervatorski radovi na bedemima Starog grada u Čakovcu
Tajana Vidović

SAŽETAK

U središtu Međimurske županije nalazi se kulturna baština - Stari grad u Čakovcu koji je zbog svog povijesnog značaja, djelomične devastacije i očuvanosti jedinstven primjer povijesno – spomeničke vrijednosti. Obrambeni mehanizam za vrijeme Zrinskih bio je ključna promjena u formi i funkciji fortifikacijskog sustava 16. stoljeća. Do danas se sačuvao sklop triju bastiona na sjevernom dijelu utvrde s pripadajućim kurtinama te južni bastion stražnjeg dijela čakovečkog kompleksa. Utvrda Stari grad predmet je konzervacijske obnove još od šezdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća kada je otkrivena forma južnog bastiona. Krajem osamdesetih, pa sve do 1993. godine arheološka istraživanja i konzervatorska obnova obuhvaćala je sjeverni dio utvrde (ulazni bastion zajedno s kutnim sjeverozapadnim i jugoistočnim te pripadajućim kurtinama koje povezuju bastione) tražeći slojevitost 16. stoljeća, pokušaj uspostave gradskog komuniciranja s pokretnim mostom te pokušaj otkrića komunikacijskog sustava između bastiona i bedema. Krajem devedesetih ostvarena je kompletna revitalizacija južnog bastiona do konstrukcije svoda. Vrijednost kompleksa te današnje fizičko stanje zahtjevaju hitnu obnovu gdje bi se prvenstveno spriječilo propadanje utvrde. Današnje stanje jednostavno nije primjeno njezinom prostorno – funkcionalnom i urbanom potencijalu u usporedbi s nekadašnjim centrom moći obitelji Zrinskih.

Rad je pohranjen u: Knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Rad sadrži: 102 stranice, 49 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: konzervacija, bastioni, bedemi, utvrda Stari grad, Zrinski, Čakovec, Međimurje

Mentor: prof.dr.sc. Zlatko Jurić

Ocjenjivači:

Datum prijave rada: 29. rujan 2015.

Datum predaje rada: 21. rujan 2016.

Datum obrane rada: 30. rujan 2016.

Ocjena: _____

Sadržaj:

1. Uvod	5
2. Graditeljske mijene i funkcija fortifikacija čakovečke utvrde kroz stoljeća	8
3. Tipologija graditeljskog razvoja bedema Starog grada za vrijeme Zrinskih	10
4. Konzervatorski uvjeti za obnovu, sanaciju i rekonstrukciju utvrde Starog grada u Čakovcu	14
5. Dilatacija sjevernog dijela fortifikacije	18
5.1. Izvješće o zaštitnim radovima 1989. godine	20
5.2. Izvješće o zaštitnim radovima 1990. godine	39
5.3. Izvješće o zaštitnim radovima 1992. i 1993. godine	44
6. Istraživanja i revitalizacija južnog bastiona	51
6.1. Najranija arheološka istraživanja šezdesetih godina	53
6.2. Zaštitna arheološka istraživanja osamdesetih godina	54
6.3. Zaštitna arheološka i konzervatorska istraživanja krajem devedesetih godina	55
6.4. Konzervatorska studija s projektom prezentacije južnog bastiona	65
7. Izvještaji o istraživanju južnog bastiona utvrde čakovečkog Starog grada početkom 21. stoljeća	69
7. 1. Kronološki pregled dokumentacije izvješća južnog bastiona utvrde Starog grada u Čakovcu	74
8. Kronološki pregled arheoloških istraživanja i konzervacijske sanacije čakovečke utvrde	78
9. Izrada projektne dokumentacije za obnovu i prenamjenu fortifikacije čakovečkog Starog grada 2016. godine	81
Slika 49. Tlocrt zamišljenog sjeveroistočnog (vanjskog) i jugozapadnog (dvorišnog) pročelja sjevernog dijela utvrde Zrinskih iz projektne dokumentacije 2016. godine. (tlocrt: I. Paska, 2016.)	89
10. Najnovija arheološka istraživanja i početak uključivanja kompleksa u suvremeni život	90
11. Zaključak	92
12. Literatura	95
13. Izvori	97
14. Popis ilustracija i tlocrta	98

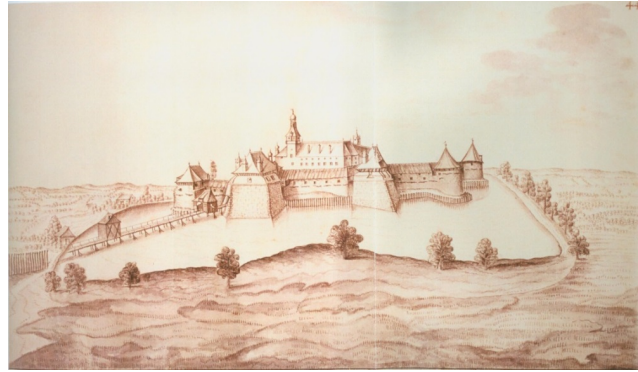
1. Uvod U središtu Međimurske županije nalazi se kulturna baština - Stari grad u Čakovcu koji je zbog svog povijesnog značaja, djelomične devastacije i očuvanosti jedinstven primjer povijesno – spomeničke vrijednosti. Višeslojni je sklop feudalne, stambene i fortifikacijske arhitekture kulturnog dobra za koji je država dužna brinuti se o njegovoj zaštiti i očuvanju, a nadalje i o obnovi. Čakovečka utvrda kao spomenik od nacionalnog značaja Republike Hrvatske unesen je u registar kulturnih dobara od 19. studenog 2007. pod brojem Z-908, obuhvaća katastarske čestice 2418 i 2419 te spada pod općinu Čakovec. Prije nego se u taj proces uključila država, o njemu su se brinuli pojedinci i razne ustanove - od srednjovjekovnih plemićkih obitelji do Muzeja Međimurja Čakovec. Kao utvrđenje spominje se već u drugoj polovini 13. stoljeća, u vrijeme gospodstva grofa Dmitra Čaka, po kojemu je Čakovec kasnije dobio ime. Onovremeni gospodari Lackovići, Celjski i Ernušti do sredine 16. stoljeća izgradili su monumentalan dvor sa snažnim vanjskim fortifikacijskim sustavom koji ga okružuje. Utvrda se za vrijeme Zrinskih razvila u isključivo obrambeni sustav, a posljednji veliki gospodari, Althani, barokizirali su kompleks i pretvorili ga u utvrdu stambenog karaktera. Tada novootvorena ustanova definirana je kao kompleksan muzej zavičajnog tipa, što je i danas. U početku, muzejski stalni postav obitavao je u prostorima utvrde Staroga grada, a kasnije je smješten u prostore palače gdje je i danas. Već s 1. srpnjem 1955. godine čitav kompleks stavljen je pod zaštitu i dobiva status kulturno-historijskog spomenika rješenjem Konzervatorskog zavoda Hrvatske u Zagrebu. Iduće, 1962. godine, Muzej je postao vlasnikom cijelog objekta Staroga grada, a 1965. donošenjem Statuta, Gradski muzej Čakovec mijenja naziv u Muzej Međimurja Čakovec kako on i danas glasi.

Namjera ovog rada je prikazati konzervatorsko–restauratorske zahvate koji su bili usmjereni prema istraživanju i revitalizaciji fortifikacija Starog grada u Čakovcu nakon Drugog svjetskog rata, ne ulazeći u sustav obnove palače, odnosno Novog dvora. Za lakše razumijevanje intervencija prvo slijedi prikaz povijesnog razvoja, izgradnja i funkcija fortifikacijskog sustava, zatim istraživanja nakon Drugog svjetskog rata do danas s prikazom intervencija šezdesetih, osamdesetih i devedesetih godina proteklog stoljeća te najnovija istraživanja i konzervatorska obnova provedena početkom ovog stoljeća. U radu je obradena i problematika obnove bedema i bastiona, pronalaznja nove namjene, pitanje prezentiranja javnosti kompletnog fortifikacijskog sustava te prijedlozi zahvata i prezentacije Hrvatskog restauratorskog zavoda u Zagrebu, Konzervatorskog odjela u Varaždinu i Muzeja Međimurja Čakovec za daljnje konzerviranje.

Slika 1. Panoramski prikaz utvrde Stari grad u Čakovcu – četverokrilna palača zatvorenog tipa s unutarnjim dvorištem, djelomično očuvane zidine bastiona i bedema koji okružuju palaču (sjeverozapadni, ulazni bastion sa zvonikom i jugoistočni bastion na sjevernom dijelu utvrde s pripadajućim kurtinama te južni bastion stražnjeg dijela čakovečke utvrde) i ostaci nekadašnjeg dvostrukog jarka. (foto: arhiva – Muzej Međimurja Čakovec, 2013.)

Čitav kompleks koji se naziva Stari grad danas obuhvaća dvokatnu palaču zatvorenog tipa s unutarnjim dvorištem, djelomično očuvane zidine s bastionima, građevine prislonjene uz unutarnji dio bedema te ostatke nekada dvostrukog jarka. Sačuvane vanjske, obrambene zidine tlocrtno su peterokutnog oblika i izgrađene su većinom u 16. stoljeću. Do danas se sačuvao sklop triju bastiona na sjevernom dijelu utvrde s pripadajućim kurtinama te južni bastion stražnjeg dijela čakovečke utvrde (sl. 1). Uz dvorišnu stranu bedema i bastiona u 18. stoljeću prigradene su barokne zgrade. Unutrašnja četverokutna palača nosi naziv Novi dvor, a danas se u njemu nalazi Muzej Međimurja Čakovec. Oko cijelog sklopa nalazi se prostrani park pod nazivom Perivoj Zrinskih. **Spomenik parkovne arhitekture, kako ga lokalno stanovništvo voli nazivati, je umjetno oblikovani prostor (perivoj, botanički vrt, arboretum, gradski park) koji ima estetsku, stilsku, umjetničku, kulturno – povijesnu i odgojno – obrazovnu vrijednost.** Središnji memorijalni prostor (palača zajedno sa fortifikacijom) danas predstavlja spomenički kompleks, simbol identiteta i tradicije Međimurja.

Slika 2. Veduta tvrđave Čakovec oko 1639. godine autora Johanna Ledentua s prikazom tadašnjeg stanja čakovečkog kompleksa. Palača Novi dvor u središtu okružena je bedemima i nekadašnjim jezerom. Vidljiva su tri peterokutna bastiona izgrađena za vrijeme Zrinskih zajedno s polukružnim kulama izgrađenim prije Zrinskih. Do rezidencije nekada se dolazilo drvenim mostom. (foto: arhiva – Muzej Međimurja Čakovec, 1639.)

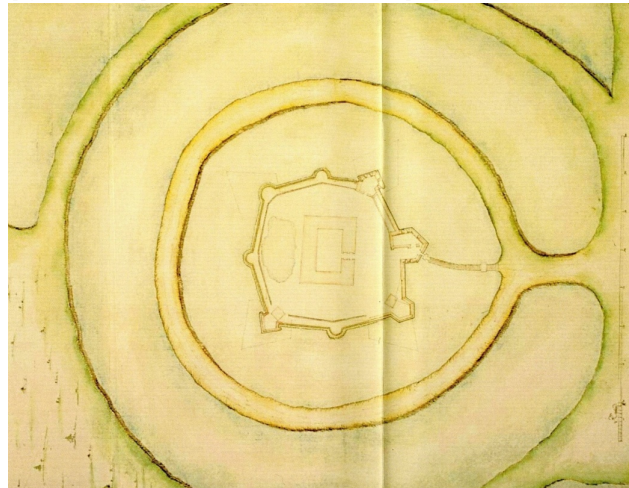
2. Graditeljske mijene i funkcija fortifikacija čakovečke utvrde kroz stoljeća

Intenzivna gradnja Starog grada preklapala se s vladavinom četiriju istaknutih plemićkih obitelji – Ernušta, Zrinskih, Althana i Feštetića, za vrijeme kojih je došlo do drastičnih izmjena izgleda Starog grada kakvog danas poznajemo. Već je u 13. stoljeću postao sjedište gospodara najvećih posjeda u Međimurju, a time i centar moći ove regije. Prvi gospodari koji se spominju na ovom području bili su plemići obitelji Čak (pretpostavlja se da odtuda potječe naziv Čakovec, a mađarski naziv *Csaktornya*,) koji se prvi put pojavljuju 1368. godine. Obzirom da mađarski naziv označava toranj ili kulu, to ukazuje na mogućnost da se na tom području nalazila kula ili toranj jednostavne fortifikacijske konstrukcije. Osim tog naziva i znanstvenih istraživanja na terenu nema pouzdanijih podataka o kakvom objektu se tada radilo, pa se o izgledu i postojanju sjedišta i obrambene pozicije plemićkih obitelji koje su tijekom srednjeg vijeka vladale može samo nagađati.

Povijesno gledano, Čakovec je često mijenjao vladare koji su vlastitom vizijom prilagođavali formu i funkciju kompleksa Starog grada. Istaknuta generacija plemenitih vlasnika Ernušta u 16. stoljeću počela je značajnije preuređivati ovu povijesnu jezgru u nešto složeniji tip arhitekture nizinskog "Wasserburga" s polucilindričnim kulama. Dogradnjom obrambenih i stambenih sadržaja ostvaruju kompleks srednjovjekovnog nizinskog burga, utvrden obrambenim zidinama i kulama, sa središnjom palačom okruženom opkopima koji su bili ispunjeni vodom, a u novije doba isušeni. Iako su se tadašnji vlasnici koncentrirali na stambenu svrhu kompleksa, već u tom razdoblju graditeljsko ostvarenje fortifikacija ukazuje na svijest o obrambenom mehanizmu koji je kasnije za vrijeme Zrinskih evoluirao u isključivo obrambeni sustav sa sigurnim sjedištem novog vlastelinstva. Takav način razmišljanja i gradnje bio je neophodan zbog povijesno – ratnih okolnosti. Pokušajem napada na Stari grad dobro su upoznate obrambene mogućnosti čakovečke utvrde te su već 1559. godine radovi poboljšanja na fortifikacijama bili u tijeku, a prema natpisu na ulaznom bastionu završeni su već 1562. godine. Ovo razdoblje predstavlja bitnu graditeljsku promjenu u funkciji i formi vanjskog, obrambenog, dijela zrinskog grada. U službi obrane zadržane su neke polukružne kule i zidovi starog „Wasserburga“, a dodani moderniji bademasti bastioni i bastioni s kutnim ćelijama, o čijem će opisu i svrsi biti kasnije riječ. Odlaskom Zrinskih sa povijesne scene 1691. godine kompleks Starog grada, poslije nekoliko kratkotrajnih promjena vlasnika, dolazi u ruke grofova Althana 1719. godine. U njihovo se vrijeme dogodio veliki potres (30. travnja 1738. godine) nakon čega je na starim temeljima počela izgradnja palače – odnosno Novog dvora utvrđena zidinama, čiji izgled u osnovi zadržava do danas. Potresom i daljnom devastacijom zatrpan je dio fortifikacije koji se kasnije tokom arheoloških istraživanja postupno otkrivao. Urušeni kameni blokovi upotrebljavali su se za podupiranje zidina i obnovu privatne rezidencije – Novi dvor. Fortifikacije su za vrijeme Althana izgubile svoj obrambeni mehanizam. Funkcija nakon potresa bila je stambenog karaktera s pregradnjama unutrašnjeg prostora bedema i bastiona te dogradnjama baroknih objekata. Althani su 1791. godine kompleks prodali grofovima Feštetićima koji su u 19. stoljeću postupno na svojim posjedima provodili industrijalizaciju, pa je tako i čakovečki Stari grad djelomično bio korišten u gospodarske svrhe – otvoren je pogon za proizvodnju šećera. Za tu svrhu rušenja zidina započela su između 1855. i 1858. godine kako o bi se sagradila šećerana. Tvornica je manjim dijelom bila u palači, a većim u dvorišnim građevinama (izgrađenim u tom razdoblju) i zidinama utvrde od sjeverozapadnog bastiona prema južnom bastionu, sa zapadne strane (sl.4.). Nakon prvog svjetskog rata Feštetići se 1923. povlače, a čakovečka utvrda je otad bila u državnom vlasništvu i korištena kao javna ustanova raznih edukacija (Gimnazija, Radničko sveučilište, Građevinska škola, Povijesni arhiv Varaždin, Vojarna i Muzej). Novoosnovani Muzej Međimurja preuzeo je objekt 1955. gdje ima svoje sjedište i danas.

3. Tipologija graditeljskog razvoja bedema Starog grada za vrijeme Zrinskih Ideja bastiona stvorena je i razvijena u Italiji kao nova era u razvoju fortifikacijskoga graditeljstva. Ona nije rezultat ideje pojedinaca, već traženje i kombiniranje više različitih rješenja koja su se u 16. stoljeću formirala u novi način utvrđivanja. Ubrzo se njegova afirmacija proširila i cijelom Europom, djelovanjem talijanskih graditelja. Bastion je obično smješten na uglovima poligonalnog tijela utvrde te je kurtinama povezan sa susjednim bastionima kao ključna točka obrane. Vanjsko tijelo bastiona definiraju dvije duže stranice – *fase* te dvije kraće bočne između fasa i kurtine – *flanke*. Element koji povezuje bastion s tijelom utvrde prema unutrašnjosti naziva se *grlo*. Dakle, radi se bastionu peterokutna tlocrta. Može biti zidani u cijelosti ili pak sadržavati različite prostore unutar jezgre s grudobranima, strijelnicama i položajem topništva na zidu. Glavni položaj za topništvo su flanke bastiona, a može stajati i na fasama. Standardne talijanske bastionske utvrde bile su zidane kamenom i opekom, razmjerno visokih bedema i dubokih sančeva s karakterističnim uvučenim flankama

na bastionima. Temelji zidina građeni su od kamenih blokova, dok je gornji dio građen od opeke s kamenim klesancima na uglovima kao pojačanja. S takvim načinom građenja upoznata je i utvrda Zrinskih. Utvrdni čakovečki kompleks nekada je stajao na otoku, okružen vodom, odnosno močvarnim tlom. U središtu je bio četverokrlni dvorac okružen obrambenim pojasom. Taj pojas četverokutnog oblika sadržavao je četiri bastiona i četiri polukružne kule. Kompleks je bio okružen jarkom s vodom, preko kojeg je pred središnjim (ulaznim) bastionom vodio most. Slijedio je pojas tla koji je opet bio okružen drugim, vanjskim opkopom.

Slika 3. Tlocrt Starog grada iz razdoblja između 1657. – 1660. godine, autora Martina Stiera, prikazuje četverokrlni dvorac okružen obrambenim pojasom. Taj pojas četverokutne forme sadržavao je četiri bastiona i četiri polukružne kule. Kompleks je bio okružen jarkom s vodom, preko kojeg je pred središnjim (ulaznim) bastionom vodio most. Slijedio je pojas tla koji je opet bio okružen drugim, vanjskim opkopom. (foto: Lj. Krmpotić (1997.), Izvještaji o utvrđivanju granica Hrvatskog kraljevstva od 16. do 18. stoljeća, 144 – 146, Zagreb)

Prikaz tlocrta Starog grada (sl.3.) otkriva položaj južnog i sjeverozapadnog bastiona između kojih su tri polucilindrične kule koje su očito bile slabe točke obrambenog sustava oko Starog grada prije i za vrijeme obitelji Zrinskih. Prikaz tlocrta od izuzetne je važnosti zbog otkrivanja položaja palače sa njenom utvrdom i ophodnim prostorom u 16. stoljeću i 17. stoljeću. Obrambeni mehanizam utvrde za vrijeme Zrinskih bio je ključna promjena u izgledu i funkciji fortifikacija kakvu poznajemo i danas. Riječ je o postupnom formiranju novog načina utvrđivanja razmjerno visokih bedema i dubokih sančeva s karakterističnim uvučenim flankama bastiona. Cilj je bio izgraditi pravilnu peterostranu tvrđavu s pet modernih bastiona. Realizirano je samo pojačanje na ugaonim polucilindričnim kulama (sjeverozapadni, ulazni, jugoistočni te južni bastion). Pritom je nestao obrambeni zid sa polucilindričnim kulama sa sjeverne strane (sl.3.) Što je spriječilo posjednike u kompletnoj realizaciji ojačanja kula i obrambenih zidina, nepoznato je. Pobošljanja na obrambenim fortifikacijama ostvarila su se između 1559. i 1562. što potvrđuje i natpis na ulaznom bastionu. Prema natpisu može se izvući sljedeći zaključak: riječ je o proširivanju već postojećeg stambenog prostora gdje se uz dio gradskih bedema, između ulaznog i sjeverozapadnog bastiona, izgradio dodatni obrambeni objekt u kojem se mogla smjestiti vojna posada te zalihe ratnog materijala. Umjesto nekadašnjih otvorenih galerija bedema s dvorišne strane, zidove su zatvorili zemljanim nasipom koji je s obrambenim zidom bio otporniji na udare topova opsade. Time je zatvoren komunikacijski sustav kojim su se koristili prijašnji vlasnici (Ernušti) te je namjena bedema postala isključivo obrambena.

Analizirajući arhitektonske oblike i elemente vanjskog obrambenog sustava (bastioni i bedemi) čakovečkog Starog grada, tipološki možemo razlikovati dvije razvojne faze koje su stilski i vremenski slijedile jedna drugu. Tip bademastog bastiona s ravnim flankama tipološki je najraniji oblik renesansnog bastiona i tipičan je primjer talijanske fortifikacije prije i oko sredine 16. stoljeća. Ovoj tipologiji bastiona jednostavnije forme pripada¹ ulazni i jugoistočni bastion (sl.4.). Drugi tip bastiona vremenski vežemo uz fortifikacijski sustav sedamdesetih godina 16. stoljeća, kakve nalazimo kod tvrđava u Koprivnici, Križevcima i u Ivaniću. Riječ je o peterokutnom bastionu s izduženim čeonim, zaobljenim obrambenim zidom i uvučenim flankama koji se pod pravim kutem veže sa kurtinom utvrde. Sačuvan sjeverozapadni bastion svojoj formi u potpunosti odgovara ovom tipu kao i južni bastion čija je forma otkrivena arheološkim ispitivanjima i utvrđena usporedbom sjeverozapadnog bastiona (sl. 4.).

Slika 4. Današnje stanje čakovečke utvrde s prikazom dviju vrsta bastiona koji razvojno i vremenski prate jedan drugog. Jednostavni bademasti tip s ravnim flankama jest jugoistočni bastion (prikazan u donjem lijevom kutu). Drugom tipu bastiona s uvučenim flankama i zaobljenim završecima fasa pripada sjeverozapadni bastion (prikazan u donjem desnom kutu) kojem je pandan južni bastion sa stražnje strane utvrde (gornji lijevi kut).

Uz to, vidljiv je današnji položaj parkirališta između istočnog dijela bedema i južnog bastiona koji predstavlja veliki problem zbog nemogućnosti spajanja ovog dijela utvrde. Ispod površine na tom mjestu nalaze se plinske i električne instalacije, što će biti pojašnjeno kod istraživanja i revitalizacije južnog bastiona. (foto: arhiva – Muzej Međimurja Čakovec, 2013.)

4. Konzervatorski uvjeti za obnovu, sanaciju i rekonstrukciju utvrde Starog grada u Čakovcu

„Očuvanje kulturne baštine korištenjem određenih metoda“ objavila je Andela Horvat 1954. godine. U tom pravilniku nabrojila je objekte nepokretne baštine na području grada Čakovca koje je smatrala vrijednima čuvanja. Kasnije su, s pravom, svrstani pod zaštitu države. Istaknula je da se radi o osobinama objekta koje mogu biti vidljive u cijelosti, u pojedinostima ili kao dio šireg urbanističkog karaktera. Spominjući Stari grad, naglasak je stavila na zidine grada iz doba obitelji Zrinski sa sačuvanim bastionima, zvonik iz doba Althana (iz 18. stoljeća) te na opkope za korištenje vode potoka Trnava. Nadalje, pravilnik definira i uvjete prema kojima bi se baština trebala tretirati. Tako u slučaju da vlasnik od Konzervatorskog zavoda u Zagrebu dobije dozvolu za rušenje ili pregradnju nekog dijela na kojem se nalazi arhitektonski ili plastični ukras (npr. kameni klesanci, opeka, grb, prozor, kip, slika...), on na zahtjev Zavoda taj dio mora ugraditi u novi dio. Primjerice, kod obnove žbuke Zavod treba odrediti boju, ton i vrstu žbuke, koja nipošto ne smije odskakati od izvornog. Isto tako je vlasnik ili korisnik bio dužan omogućiti Zavodu uvjete za istraživanja i daljnja iskapanja, a pronalazke novih materijala je bio dužan prijaviti.

Tako su postavljene prve službene propisane osnove koje su se ticale Staroga grada kao sastavnog dijela hrvatske baštine. Službeno je Stari grad rješenjem Konzervatorskog zavoda u Zagrebu proglašen 1. srpnja 1955. godine spomenikom kulture i stavljen pod nacionalnu zaštitu Republike Hrvatske, a vlasnik je u to vrijeme bila općina Čakovec koja je 1962. godine vlasništvo prenijela na Muzej Međimurja u čijem vlasništvu je ostao do danas. Stanari su u palači ostali do 1965. godine, a korisnicima su postali: Gimnazija, Radničko sveučilište, Građevinska škola, Povijesni arhiv Varaždin, Vojarna i Muzej.

Za provođenje konzervatorskih radova određena su pravila koja se nipošto ne smiju, ni ne mogu zanemariti, a kao jedno od prvih određen je sanacijski rad sastavljen od više timova stručnjaka (konzervatora – restauratora, povjesničara, povjesničara umjetnosti, građevinara, arhitekata, arheologa i drugih). Projekti sanacija temelje se na prethodnim ispitivanjima koja uključuju upoznavanje objekta od vremena nastanka, trošenje i stupanj oštećenosti uzrokovan fizičkim ili kemijskim djelovanjem te vrstu građevinskog materijala kojoj se prilagođava metoda izvedbe. U svim spisima stoji da postojeće objekte, bastione i sačuvane zgrade treba maksimalno sačuvati u svim izvornim karakteristikama te zadržati povijesni sustav komunikacije 16. stoljeća ulaznog bastiona zajedno s pokretnim mostom, tlocrtnu organizaciju te napraviti projektnu dokumentaciju s konstruktivnim rješenjima. Inzistiralo se na otkrivanju tog povijesnog sustava komunikacije jer predstavlja primjer ovakvog načina komunikacije kakav u Hrvatskoj umjetničkoj i povijesnoj baštini u to vrijeme nije postojao.

Utvrdar Starog grada predmet je konzervatorske obnove desetljećima. Radovi se izvode s prekidima od šezdesetih godina 20. stoljeća sve do danas. U tom su razdoblju prostori palače, odnosno Novog dvora, korišteni za različite javne namjene dok je fortifikacijski sustav zidina bio kontinuirano izložen fizičkoj degradaciji. Stanje u kojem se utvrda danas nalazi ne može se nazvati primjerenim njezinom prostorno-funkcionalnom urbanom potencijalu i mogućnosti aktivnog i održivog korištenja. Izvedena osnovna statička građevinska sanacija dijela utvrde nije završila krajnjim ciljem - korištenjem prostora i konzervacijom arhitekture. Primjer obnove potiče na diskusiju vrlo aktualnim pitanjem namjene fortifikacijske arhitekture te ukazuje na potrebu redovitog održavanja prostora. Nakon promjene zadnjih vlasnika (plemičkih

obitelji) u 19. stoljeću, fortifikacijski sustav je u potpunosti bio zanemaren. Svrha cijelog kompleksa bila je preusmjerena u kulturološku obnovu muzeja i palače kao javne ustanove i korištenje prostorija za koje je to bilo moguće. Jedinstveno, cjelovito istraživanje i obnova Staroga grada nisu nikad provedeni, do danas se istražuje i obnavlja dio po dio. Radovi su se provodili prema vremenskim i financijskim mogućnostima, a prva istraživanja kompleksa su vođena davne 1966. godine. Radilo se o arheološkim istraživanjima koja su otkrila položaj južnog i sjeverozapadnog bastiona. Nešto ozbiljnija istraživanja i pokušaj konzervatorskih sanacija ostvarena su krajem osamdesetih kad je prioritet bio sjeverni dio utvrde koji obuhvaća ulazni bastion sa zvonikom te bedem sa kutnim sjeverozapadnim bastionom, uz arheološka istraživanja vanjskih zidova južnog bastiona. Konzervatorski uvjeti iz istraživanja osamdesetih godina dani su na temelju cjelokupne obrade do tada poznate povijesne dokumentacije i analize povijesnih nacrti i prikaza kao i temeljem istraživanja objekta. Tek se tada može govoriti o ozbiljnijim zahvatima na utvrđi, iako su prva istraživanja provedena mnogo ranije. Početkom devedesetih godina prošlog stoljeća stručnjaci su težili pronalasku komunikacijskog rješenja sjevernog i južnog dijela fortifikacija s istočne strane kompleksa. Uz to, provedeno je nekoliko sanacija zida jugoistočnog djela utvrde. Daljnja arhivska i arheološka istraživanja razvoja tvrđave, za što u tom trenutku nije bilo ni vremena, niti financijskih sredstava, pojasnila bi izgled i razvoj fortifikacije u određenim vremenskim razdobljima koja su još uvijek nejasna. Svi zahvati koji su spomenuti rezultat su pojedinačnog truda i nedovršene intervencije. Nije bila prisutna, u potpunosti, sistematizacija u istraživanju i obnovi sve do ozbiljne i dugoročne intervencije južnog bastiona i njegove kompletne revitalizacije krajem devedesetih. Nacionalna svijest o stanju i obnovi kompleksa postoji i ona se provlači kroz sve konzervatorske elaborate koji su se na bilo koji način dotaknuli čakovečkog kompleksa. Spomenuta arheološka istraživanja i konzervatorska sanacija utvrde bit će pomno objašnjena i razrađena u daljnim poglavljima rada.

Slika 5. Današnje stanje čakovečkog kompleksa s prikazom (sjeverne dilatacije) sjeverozapadnog bastiona (I. dilatacija), bedema (II. dilatacija) koji ga povezuje s ulaznim bastionom (III. dilatacija) i zvonikom iznad te jugoistočni bastion (V. dilatacija) s pripadajućim bedemom (IV. dilatacija) na sjevernoj strani, središnjom palačom Novi dvor te izoliranim južnim bastionom u stražnjem dijelu kompleksa (foto: V. Žganec Rogulja, 2016.) – usp. sa sl. 6.7. i 8.

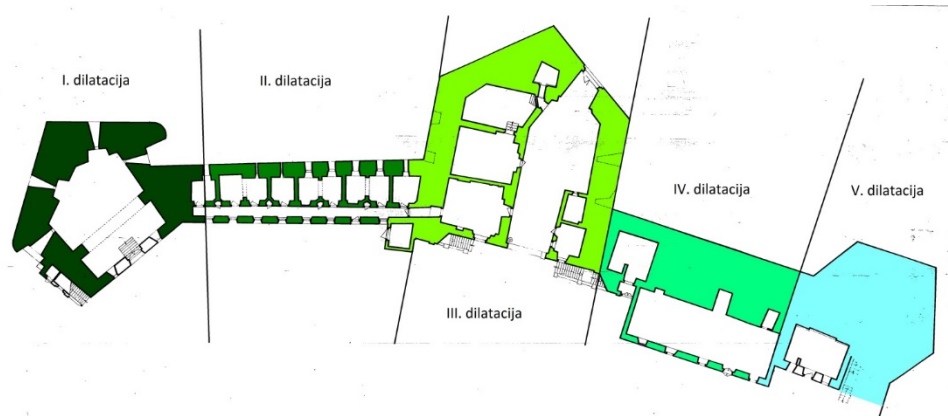
5. Dilatacija sjevernog dijela fortifikacije

Slika 6. Pogled na današnje stanje utvrde koji otkriva položaj sjevernog dijela utvrde (s dvorišne strane utvrde) i smještaj palače Novi dvor. Desno od palače nalazi se sjeverozapadni bastion (I. dilatacija) sa pripadajućim bedemom (II. dilatacija), ulazni bastion (III. bastion) sa zvonikom i stepeništem s dvorišne strane te jugoistočni bedem (IV. dilatacija) sa bastionom (V.

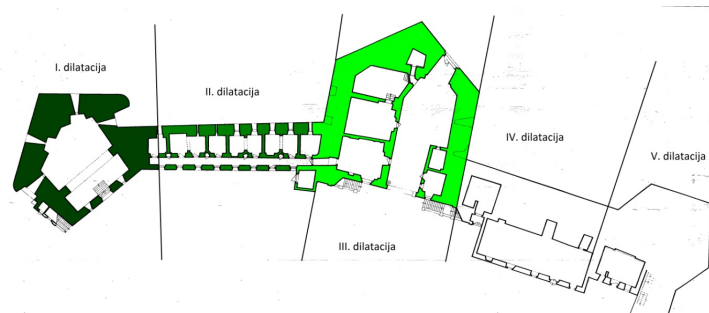
Slika 7. Današnje stanje vanjskog lica sjevernog dijela utvrde sa pripadajućim dilatacijama.. Nekadašnji pokretni drveni most danas nije sačuvan. U srpnju 2016. godine postavljena je privremena instalacija "Most" autora Damira Klaića – Ključa kao vizualni dojam nekadašnje konstrukcije pri ulazu u središnji bastion. (foto: T. Vidović, 2016.)

Slika 8. Tlocrt postojećeg stanja prizemlja sjevernog dijela čakovečke utvrde sa ulaznim bastionom i zvonikom (III. dilatacija), sjeverozapadnim (I. dilatacija) i jugoistočnim bastionom (V. dilatacija) zajedno s njihovim pripadajućim bedemima (II. i IV. dilatacija). (tlocrt: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

Iz gornjeg tlocrta (sl.8.) jasno je vidljiva podjela na pet dilatacija čiji se nazivi spominju u svim dotadašnjim projektima, a zadržani su i danas, iako to nisu prave dilatacije u konstruktivnom smislu. Dilatacija sjevernog dijela fortifikacijskog sustava 16. stoljeća obuhvaća sjeverozapadni bastion (I. dilatacija) sa postojećom baroknom zgradom na katu, bedem (II. dilatacija), glavni ulazni bastion (III. dilatacija), jugoistočni bastion (V. dilatacija) te srušenu baroknu građevinu iz 18. stoljeća uz jugoistočni bedem (IV. dilatacija). Iznad ulaznog bastiona nalazi se barokni zvonik iz vremena obitelji Althan za koji se pretpostavlja da je premješten s krova palače na današnje mjesto. Nekadašnji smještaj zvonika jasno je vidljiv na veduti J. Ledentua iz 1939. godine (sl.2.) Riječ je o najkritičnijem dijelu utvrde kojem i danas prijete urušavanje. Obzirom da se radi o visinskom sačuvanom objektu, sanacija je hitna i neophodna. Konzervatorski elaborat podijelio je istraživanja čakovečke utvrde na dva dijela gdje se 1989. godine istraživala I. II. i dio III. dilatacije (sl. 9.), a godinu kasnije istraživanja su obuhvatila III., IV. i V. dilataciju (sl. 25.).

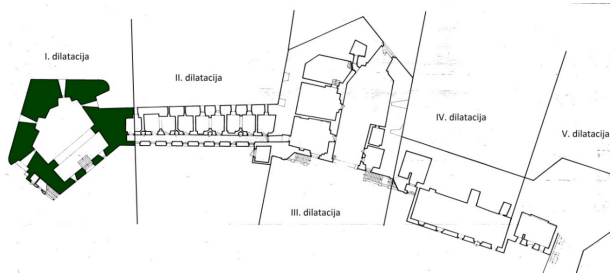
5.1. Izvješće o zaštitnim radovima 1989. godine

Slika 9. Tlocrt postojećeg stanja sjevernog dijela čakovečke utvrde tijekom istraživanja 1989. godine sa ulaznim bastionom (III. dilatacija), sjeverozapadnim (I. dilatacija) i jugoistočnim bastionom (V. dilatacija) s pripadajućim bedemima (II. i IV. dilatacija). (tlocrt: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

Istraživanja sjevernog dijela utvrde čakovečkog Starog grada iz 1989. obuhvatila su samo ulazni (III. dilatacija) i sjeverozapadni bastion (I. dilatacija) te kurtinu bedem (II. dilatacija) između ta dva bastiona kojoj je u 18. stoljeću prigradna barokna zgrada (sl.9.). Konzervatorska istraživanja i prijedlog obnove bio je pod vodstvom prof. pov. umj. Silvija Novaka, dipl. ing. arh. Blande Matice i Alme Orčić te akademskog slikara Josipa Vidovića. Ovaj pothvat bio je uvjetovan potrebom da se ustanovi što je izvorno (iz 16. stoljeća) sačuvano do danas kako bi se na temelju tih podataka moglo cjelovitije sagledati mogućnost aktivnog uključivanja spomenika u suvremeni život. Kao kompletan fortifikacijski sustav sa sačuvanim arhitektonskim elementima, sjeverni dio ima značajnu ulogu u povijesti zbog važnosti prolaza u cjelokupnom gradskom komuniciranju. Istraživanja su obuhvatila sondiranje zidova kako bi se, između ostalog, mogle očitati neke od kasnijih pregradnji. Cilj je bio istražiti kompletan objekt tragajući za karakterističnim starim strukturama koje su bile prioritetne te su stoga novija žbuka i prezidi uklonjeni. Na nekim mjestima sondiranja su bila izvedena u dubini cijeloga zida, čak i rušenjem nekih naknadno izvedenih prizida ili zapuna starih otvora. Tek se na ovaj način moglo utvrditi što je do danas preostalo od izvornih utvrda iz 16. stoljeća, a što je nastalo naknadno. Rezultati ovih istraživanja omogućili su grafičku, arhitektonsku te fotografsku dokumentaciju koja je priložena konzervatorskom elaboratu iz 1989. godine.

Renesansni peterokutni bastion (I. dilatacija) primjer je fortifikacijskog sustava sedamdesetih godina 16. stoljeća s karakterističnim načinom gradnje izduženog bastiona zaobljenih uški (fas) i nešto kraćim bočnim zidom (flanke) koji se pod pravim kutem veže uz tvrđavsku kurtinu (sl.10.). To je otvorena obrambena platforma sa grudobranom i strijelnicama za topove s bočne strane. S dvorišne strane bastiona postojala je nadstrešnica s arkadnim otvorima prema dvorištu (vidljivo iz interijera kata sjeverozapadnog bastiona, (sl.15.)) U 18. stoljeću bastionu je na katu prigradna zgrada s nizom prostorija i hodnika. Šezdesetih godina prošlog stoljeća bastion je restauriran, uklonjeno je krovno i 18. stoljeća, a zadržana je zgrada s tlocrtnom dispozicijom, izgrađena u baroknom razdoblju na katu s dvorišne strane bastiona.

Slika 10. Peterokutni renesansni bastion (I. dilatacija) s karakterističnim načinom gradnje izduženog čeonog bastiona i nešto kraćim bočnim zidom koji se pod pravim kutem veže uz tvrđavsku kurtinu. Uz peterokutni bastion prigrađena je barokna zgrada vidljiva samo na katu bastiona s dvorišne strane. (tlocrt: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

U prvim istraživačkim izvješćima zatečenog stanja upućena je kritika na nedovoljno istraženu vezu u prizemlju spomenutog bastiona i pripadajućeg bedema prema istoku (davnih šezdesetih godina o kojima nema puno zapisa). Ona je djelomično istražena kao spoj bastiona i zgrade uz bedem nasut zemljom i šutom. Spomenuto je da su bedemi za vrijeme turske okupacije bili ojačavani zemljom i šutom, a nekadašnji otvori drvenih galerija zatvoreni. Prizemlje je u 16. stoljeću pretvoreno u podrumske prostore koji su služili kao spremišta oružja, a kasnije u 18. stoljeću prostori su upotrijebljeni za upravu imanja, stanovanje, razne edukacijske ustanove te muzejsku funkciju u 20. stoljeću. Trebalo bi istražiti i rekonstruirati izlaz na bedem sa zapadne strane koji je danas potpuno uništen zbog saznanja o vanjskom stubištu uz zapadni zid bastiona (kasnije uklonjeno). Pretpostavlja se da je bilo slično sačuvanom drvenom stubištu koje je prislonjeno uz dvorišnu stranu ulaznog bastiona. (sl. 6.) Bastion je u prizemlju sačuvan u izvornom stanju kao jedinstven nasvođeni prostor bez naknadnih intervencija. Pročelje bastiona sastoji se od centralnog izbočenog portala, lučno nadsvođenog, koji flankiraju dva manja pravokutna otvora. Na katu bastiona je sačuvana zgrada iz 18. stoljeća koja sadrži niz prostorija i dio je bastiona kao otvoreni oblik. Prizemlje i kat odjeljuje sačuvani kameni vijenac iz 16. stoljeća. (sl. 11.)

Prema istraživačkim spisima u prizemlju treba sačuvati cjelovitost prostora bez ikakvih pregradnji te je u skladu s tim potrebno iznijeti buduću namjenu koja ne traži veliki broj pomoćnih prostorija. Uputa istraživača jest da treba zadržati i formu barokne zgrade sa postojećom tlocrtnom dispozicijom. Kao što je već spomenuto, platforma bastiona je građevinski sanirana šezdesetih godina pa ovaj put nije bilo potrebe za daljnim popravcima, a tada je uklonjeno i krovšte koje se tu nalazilo. Obzirom na funkciju ovog dijela u 16. stoljeću, uklanjanjem krovšta vanjšina bastiona dobila je izgled kakav je bio tada. Konzervatorskim elaboratom iz 1989. predložena je rekonstrukcija krovšta iznad čitavog bastiona koja bi bila temeljena na grafičkim prikazima čakovečkog Starog grada iz 19. stoljeća. Međutim, ne postoje sačuvani elementi potrebni za rekonstrukciju (detalj grudobrana i veze krovšta, kao ni krovni otvori), dok je u svrhu korištenja neprihvatljivo rješenje sa podjelom jedinstvenog prostora obrambenog objekta u manje prostorije, što podrazumijeva pregradnju. Na temelju mišljenja stručne komisije Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, postojeći bastion valoriziran je kao jedinstven primjer tog tipa obrambene arhitekture te se mora zadržati postojeće stanje. Nakon zapisa zatečenog stanja, uslijedio je zapis sanacijskih poslova s terena. Na vanjskim zidovima sjeverozapadnog bastiona (sl.12.), na flankama i fasama, nisu vidljive naknadne promjene osim evidentnih višestrukih popravaka kamenih blokova i opeke. Artiljerijski otvori pri dnu dobro su sačuvani (po jedan sa svake strane fasa i flanki), stoga bitni sanacijski zahvati nisu bili potrebni.

Dvorišni zid bastiona u doba Zrinskih bio je duži od današnjeg. To dokazuje sonda koju su konzervatori otvorili uz kameni vijenac na spoju s baroknom zgradom (sl. 13.)
) Vijenac je prekriven zidom i dopire do hodnika barokne zgrade. Bitno je napomenuti da zapadni zid ovog bastiona ne pripada 16. stoljeću. Sonda koju su istraživači otvorili na spoju tog i dvorišnog zida jasno pokazuje da je taj zid nastao kasnije. Poznato je da je taj dio bastiona bio višestruko mijenjan. Danas više nema ni vanjskog stubišta koji je nekada postojao uz zapadni zid bastiona (sl. 11. (b))

a)

b)

Slika 11. Današnje stanje a) pročelja sjeverozapadnog bastiona koji je u prizemlju zadržao izvornu formu i izgled s kamenim vijencem 16. stoljeća, u gornjem dijelu je barokna zgrada prigradana u 18. stoljeću s nizom pravokutnih otvora. b) Pogled na zapadni zid sjeverozapadnog bastiona uz koji je nekada bilo sagrađeno vanjsko stubište, vjerojatno po uzoru na drvena stubišta ulaznog bastiona s dvorišne strane. (fotograf: T. Vidović, 2016.)

a)

b)

c)

d)

Slika 12. Vanjski zidovi sjeverozapadnog bastiona (I. dilatacija) sa očuvanim artiljerijskim otvorima pri temelju zida na kojima nisu vidljive naknadne promjene osim evidentnih višestrukih popravaka. Bez obzira na to, oštećenja su i dalje prisutna, stoga je ponovna sanacija neophodna. Na d) slici može se vidjeti tipologija sjeverozapadnog bastiona s uvučenim flankom i zaobljenim završetkom fasa (foto: T. Vidović, 2016.)

Prizemlje I. dilatacije interijera je dosta dobro očuvani prostor gdje nije bilo potrebno otvaranje sondi. Tragove zazida ili zapuna nekih starijih otvora ovdje nema (sl. 14.). Za razliku od toga, kat je u 18. stoljeću potpuno transformiran te su do otvaranja sondi svi zidovi 16. stoljeća bili skriveni pod baroknom žbukom. Tragovi nekadašnjeg trijema galerije vidljivi su u manjim fragmentima interijera kata (sl. 15.) Na katu bastiona danas su sačuvane tri nejednake prostorije i hodnik. U dvjema većim prostorijama nađeni su stropni medaljoni te peč iz doba Althana što upućuje na određenu funkciju i stambenu svrhu tih prostorija. Uz to, pronađeni su još neki oformljeni prostori koji upućuju na stanovanje u 18. stoljeću. Obzirom na ostatke koji su nađeni, zaključeno je da se radi o baldahinskom svodu, odnosno češkoj kapi (sl. 15.).

a)

b)

Slika 13. Stanje dvorišne strane sjeverozapadnog bastiona za vrijeme konzervatorskih radova 1989. godine s prikazom kamenog vijenca koji se probija kroz zid barokne zgrade otvoren sondom. To ukazuje na činjenicu da je izvorno zid prizemlja spomenutog bastiona bio duži. (foto: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

a)

b)

Slika 14. Stanje interijera u prizemlju sjeverozapadnog bastiona za vrijeme konzervatorskih radova 1989. godina. Dosta je dobro očuvan prostor i nije bilo potrebno otvaranje sondi. (foto: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

a)

b)

Slika 15. Stanje interijera na katu sjeverozapadnog bastiona za vrijeme konzervatorskih radova 1989. godina. Vidljivo je da su svi zidovi 16. stoljeća (građeni opekom) bili skriveni pod baroknom žbukom. Tragovi nekadašnjeg trijema galerije vidljivi su u manjim fragmentima interijera kata. (foto: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

Kurtina (II. dilatacija) između ulaznog i sjeverozapadnog bastiona (sl. 8.) danas je dobro vidljiva samo izvana, dok zid dvorišne strane zaklanja barokna zgrada. Izvorno je vanjština bila jednostavne profilacije s istaknutim vijencem na katu što je i danas vidljivo. Evidentne pregradnje dvorišne strane izvedene su u 18. stoljeću gdje je probijen niz pravokutnih otvora na prvom katu, čime je oštećen kameni vijenac (sl. 16. (b)) S dvorišne strane bastioni su bili povezani komunikacijskim sustavom otvorenih drvenih galerija na koju se rampama dolazilo iz centralnog ulaznog bastiona, što je potvrđeno istraživanjima RZH. U 18. stoljeću prigradena mu je barokna stambena zgrada čime je zasjenila galeriju. Izvorni kameni vijenac sačuvan je s vanjske strane bedema, a kompletna vanjska forma ukazuje na graditeljsko razmišljanje u masivnim zidovima jednostavne profilacije, bez puno otvora na prizemlju i s platformom pri vrhu kao ključnom točkom obrane (nekadašnje mjesto platforme duž cijelog sjevernog dijela utvrde zamijenilo je krovšte iz 18. stoljeća).

a)

b)

Slika 16. Zidovi II. dilatacije – a) vanjšina jednostavne profilacije s istaknutim vijencem na katu čiji su niz prekinuli naknadno probijeni prozorski otvori na katu. U prizemlju je vidljiv niz otvora za koje se tvrdi da su otvoreni u 18. i 19. stoljeću. b) probijeni prozorski okviri u baroknom razdoblju u prizemlju i katu kurtine – bedema. (foto: T. Vidović, 2016.)

U prizemlju vanjskog lica bedema je i danas vidljiv niz otvora za koje istraživači tvrde da su otvoreni u 18. i 19. stoljeću (sl. 16.a). Tragovi bedema u interijeru nisu vidljivi, osim što se u prozorskim nišama osjeća masivnost zida od oko 200 cm. Sonda koja je otvorena za zidu prostorije smještene uz sjeverozapadni bastion ukazuje na masivnost zida od oko 300 cm. Sonda na tom zidu pokazala je također da je prostor prema sjeverozapadnom bastionu zasut zemljom. Sugestija istraživača bila je da zemlju treba ukloniti kako bi se otkrilo što se u tom zasutom prostoru krije te istražilo eventualnu vezu bastiona s bedemom. Prizemlje barokne zgrade (s dvorišne strane) doživjelo je cijeli niz preinaka obzirom da je ovdje kasnije uređen zatvor. Iz istog vremena potječu sva vrata zatvorskih ćelija prema dugačkom hodniku. Zatvorske ćelije nadsvodene su baldahinskim svodovima. Zanimljiva je činjenica da je riječ o konstrukciji svoda koja se kod nas ne javlja prije 1750. godine.

Ulazni bastion (III. dilatacija) peterokutnog je tlocrta s ravnim flankama (sl.9.). Kao središte fortifikacijskog sustava povezan je s kurtinama preko kojih se iz prizemlja moglo doći do obrambenih hodnika i vrha platforme koja je bila ključna točka obrane. Platforma je sadržavala šest topovskih otvora, od kojih je sačuvan jedan na istočnoj strani kojim se iz galerije na dvorišnoj strani bastiona spuštalo prema istočnom bedemu. Na tom mjestu je danas stubište koje je vodilo do baroknog objekta srušenog 1978. godine zbog trošnosti (sl.19.)

Nekadašnju platformu svojom konstrukcijom prekrilo je krovništvo sa zvonikom iz baroknog razdoblja. Vanjsko lice središnjeg bastiona obuhvaća lučno nadsvodeno portal sa sačuvanim otvorima za lance pokretnog mosta koji je bio ključna točka u gradskom komuniciranju. Na vanjskim zidovima ulaznog bastiona nisu bila potrebna sondažna istraživanja jer je vidljivo da se tu od vremena izgradnje nisu dogodile nikakve bitne promjene u stilu, osim što su na nekoliko mjesta vidljivi popravci zida i zamjena dugotrajalih opeka (sl.18.) Zbog saznanja o nekadašnjem pokretnom mostu kao ključnom sadržaju za gradsko komuniciranje, na vanjskom ulaznom portalu istraživači su otvorili zazidane otvore za lance pomičnog mosta koji je nekada bio dio kompleksa. Vidljivi tragovi lanca i na vratnicama portala dokazuju da su one nastale u vrijeme kada je most bio u funkciji te kao takve spadaju među najstarije sačuvane vratnice međimurske povijesti (sl. 18)

Slika 17. Današnje stanje vanjskog lica ulaznog bastiona (III. dilatacija) i bedema (IV. dilatacija) koji ga spaja sa jugoistočnim bastionom (V. dilatacija). (foto: T. Vidović, 2016.)

Slika 18. Današnje stanje vanjskog portala ulaznog bastiona sa sačuvanim otvorima za lance pokretnog mosta koji je bio ključna točka u gradskom komuniciranju. Vidljiva je zamjena

dotrajalih opeka na vanjskom licu bastiona - (foto: T. Vidović, 2016.)

Iznad bastionskog šiljka nalazi se visoki toranj izgrađen za vrijeme obitelji Althan na kojem, tada, nisu bila potrebna sondažna istraživanja s obzirom na dosta dobro sačuvano stanje žbuke iz istraživanja sredinom osamdesetih. Kad je obnovljena žbuka tornja, rekonstruiran je i grudobran na istočnoj strani platforme. Na grudobranu su izostavljeni otvori za topove koji su bili tu sve do polovine 19. stoljeća. Izvorni položaj topova dobro je vidljiv na starim prikazima čakovečkog starog grada koji svakako mogu poslužiti kao predložak za rekonstrukciju.

Dvorišna strana glavnog bastiona u središtu ima lučni otvor i pandan je otvoru s vanjske strane bastiona koji su služili za gradsku komunikaciju u renesansnom razdoblju (sl.20.) U prizemnom dijelu dvorišnog pročelja sačuvan je portal asimetrično postavljen u odnosu na os pročelja. Portal lučnog otvora izveden je opekom kao i okolni zid bastiona. Drvenih vratnica koje su nekad stajale tu više nema, sačuvani su samo metalni stožeri. Dvorišno pročelje bastiona je jednokatno, s tim da je na katu nekad bio otvoreni trijem galerija koje su kasnije bile zatvorene. To dokazuju i četiri lučna otvora trijema vidljiva ispod otpale žbuke na pročeljima (sl.20.) Ostatak otvora vidljiv je i u interijeru bastiona, također otkrivenog tijekom istraživanja. Vrlo važni nalazi otkriveni na dvorišnom pročelju su prozori prizemlja iz 16. stoljeća. Izvorno su bila tri: dva lijevo od portala i jedan desno. Danas postoje samo dva prozora od kojih je jedan u najnovije vrijeme zazidan. Svi prozori preoblikovani su u barokno doba, u vrijeme kada su prigradena stubišta uz bedem zajedno s baroknim zgradama te jednim zazidanim prozorom. Tragajući za starijim slojem, sondažnim istraživanjem, na mjestu zazidanog prozora otkriveni su utori jednog kasnogotičkog kamenog okvira (sl. 21.) skošene profilacije čije dimenzije u potpunosti odgovaraju dimenzijama zazidanog prozora na pročelju bastiona desno od portala. Druga dva izvorna prozora u prizemlju bastiona, čiji su detalji izvedeni opekom, razmjerno su dobro sačuvana. Konzervatorske sonde otkrile su još jedan zanimljiv detalj na dvorišnom pročelju. Naime, lijevo od portala odzidano je ležište u koje je nekada bila uzidana kamena ploča. To dokazuju vidljive metalne kuke koje su služile za pridržavanje ploče na zidu. Pretpostavlja se da bi to mogla biti rimska stela čije dimenzije odgovaraju dimenzijama otora na bastionu, a koja se čuva u Muzeju. Gledajući cjelinu dvorišne strane bastiona, vidljiv je razmjerno mali ostatak stare žbuke na pročelju koja je izvedena u vrlo tankom sloju iz 16. stoljeća, što odgovara tadašnjem načinu zidanja. Žbuka je obložena vapnom, stoga je dvorišna strana bijela, dok je vanjski dio bastiona kombinacija opeke s uglovima ojačanim kamenim klesancima. (sl. 19.) Sondiranjem tankog sloja te stare žbuke otkriveni su tragovi boje uz ležište, ranije spomenute, kamene ploče. Traga boje danas više nema zbog ispranosti tijekom vremena.

a)

b)

Slika. 19. a) Prikaz baroknog objekta s dvorišne strane sjevernog dijela srušenog 1978. godine zbog trošnosti. Vidljiva je obloženost dvorišnog zida središnjeg bastiona vapnom. Tada još nisu otkriveni tragovi nekadašnjeg trijema koji je nalaze ispod ove glatke površine (foto: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1977.) b) Nekadašnje stanje dvorišne strane ulaznog bastiona gdje je vidljiva njena obloženost vapnom osamdesetih godina prošlog stoljeća (foto: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1986.)

Slika 20. Današnje stanje ulaznog bastiona s dvorišne strane gdje su u gornjem dijelu vidljivi arkadni otvori koji su bili dio nekadašnjeg trijema. Probijeni pravokutni otvori očit su kasnija pregradnja. Uz ulazni bastion kasnije su prigradena stepeništa koja su nekada bila veza s baroknim zgradama izgrađenim u 18. stoljeću. Lijevo od portala, u prizemlju, nalazi se prozorski otvor koji je kasnije zatvoren. Desno od portala nalazi se probijeni prozor koji je očito izgrađen prije baroknog stubišta (foto: T. Vidović, 2016.)

Slika. 21. Današnje stanje interijera ulaznog bastiona (III. dilatacija) prema dvorišnoj strani gdje je vidljiv otvor za rampu. Uz nju je nekada stajala kamena uložnica koja se danas nalazi u kolnici palače. Uz to prikazan je lučni zazidani otvor koji je nekada služio kao komunikacijski prolaz, i bio dio trijema, prema bedemu (II. dilatacija) koji je vodio do sjeverozapadnog bastiona. Unutar lučnog otvora nalazi se zazidan kasnogotički okvir skošene profilacije. (foto: T. Vidović, 2016.)

Tijekom istraživanja otkrivena je i odzidana rupa opločena daskama na lijevom dijelu portala u koju se uvlačila drvena greda koja je zatvarala prolaz kroz bastion. (sl.21. Podno tog nekada je stajala samostojeća kamena uložnica (kasa) za novac s metalnim poklopcem, kuglastim zakovicama i omčom za lokot. Prema tome može se zaključiti da je tu bila rampa za naplaćivanje kroz prolaz. Središnji bastion doživio je nekoliko pregradnji tokom povijesti čime je izmijenjena njegova unutarnja prostorna organizacija. U 16. stoljeću to je bio dvodijelni prostor nadsvođen bačvastim svodom impresivnog raspona kojeg su pridržavala dva masivna stuba. Oba masiva i danas su vidljiva između zapuna izvedenih u 18. stoljeću. Danas je vidljiv rezultat višestruke prostorne izmjene jer su naknadno izvedeni zidovi nekadašnji jedinstven prostor podijelili u četiri dijela: kolnicu (prolaz) na istočnom dijelu i tri manje pravokutne prostorije na zapadnom dijelu rastvorene vratnicama prema kolnici (sl. 22.). Istočni zid kolnice još uvijek zadržava dva otvora koja su korištena za topove (sl. 23.d)). Pretpostavlja se da su tri manje pravokutne prostorije, bez prozora, služile kao tamnice za zatvorenike. Ovakva promjena forme unutrašnjosti ukazuje na to da bastion više nije služio kao obrambeni objekt. O tome svjedoči i položaj pregradnih zidova od kojih neki završavaju u topovskim otvorima. S izgradnjom pregradnih zidova u unutrašnjosti srušen je i nanovo zazidan bačvasti svod u sjevernom dijelu prolaza. Izvorni svod iz 16. stoljeća sačuvan je samo u južnom dijelu uz dvorišni portal. Spoj starog i novog dijela svoda dobro je vidljiv kao i trag starijih susvodnica koje je novi svod presjekao. Razlikuju se po tome što kod novog nisu konstruirane susvodnice (sl.23.) Može se primijetiti i da na novom svodu nema ni ventilacijskog otvora, što je u doba Zrinskih bilo od izuzetne važnosti zbog dima i mirisa baruta za vrijeme pucnjave. Stoga nije više bila potreba za ventilacijom za izvlačenje dima obzirom da su cijeli kompleks i njegovi sadržaji služili drugoj svrsi..

Slika 22. Tlocrt prizemlja današnjeg stanja III. dilatacije podijeljen u četiri dijela: kolnicu (prolaz) na istočnom dijelu i tri manje pravokutne prostorije na zapadnom dijelu rastvorene vratnicama prema kolnici (tlocrt: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

a)

b)

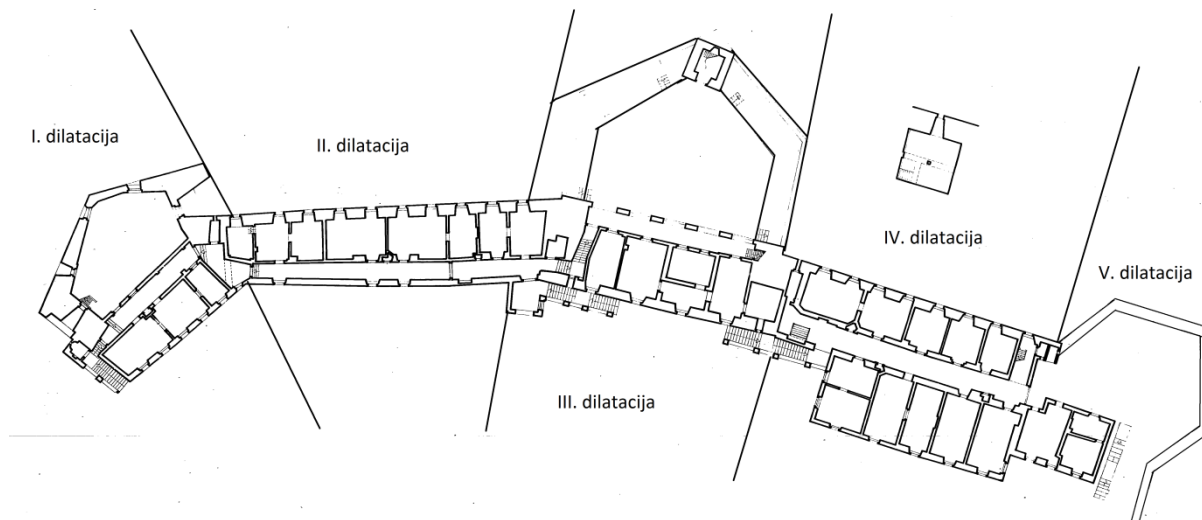

c)

d)

Slika 23. Unutrašnje stanje glavnog ulaznog bastiona. Slike a) i b) prikazuju pogled s interijera središnjeg bastiona prema vanjskom licu utvrde gdje je nekada bio pokretni most. Slika c) prikazuje pogled prema dvorišnoj strani fortifikacija prema palači. Vidljiv je prikaz niše zajedno s kasnogotičkim probijenim prozorom s desne strane i otvorom za topove na istočnom zidu interijera glavnog bastiona. Prikaz svodne konstrukcije i nekadašnjih masivnih stupova koji su je pridržavali vidljivi su na slikama e) i d). Uz to na d) slici vidljiva su oba otvora za topove' (foto: I. Novak, 2016.)

Iznad svodne konstrukcije glavnog bastiona (unutar baroknog šiljka) nalazi se prostor kata koji je zanimljiv zbog pronalaska jedne manje prostorije koja tlocrtno odgovara baroknom tornju (sl. 24.) To je malena prostorija nadsvođena bačvastim svodom do koje se mora provući uskim i niskim hodnikom kroz vratašca za koju se pretpostavlja da potječe iz 16. stoljeća, ali se ne zna čemu je služila. Obzirom na položaj i vlažnost prostorije konzervatori pretpostavljaju da je to mogao biti zatvor.

Slika 24. Tlocrt kata sjevernog dijela utvrde s prikazom manje prostorije iznad baroknog šiljka koja tlocrtno odgovara baroknom tornju (III. dilatacija). (tlocrt: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

Konzervatorskim istraživanjima arhitekture sjevernog dijela fortifikacija 1989. godine ustanovljena je datacija pojedinih zidova, uz otkrivenu izvornu vezu ulaznog bastiona i bedema koja omogućuje djelomičnu rekonstrukciju izvornog izgleda bastiona i bedema prije izgradnje barokne zgrade. Riječ je bedemima i bastionima iz 16. stoljeća koja su funkcionirala u sklopu obrambenog mehanizma. Iz tog zahvata zaključeno je da je potrebno grafički rekonstruirati prvobitni izgled bedema te unijeti u presjek točne dimenzije lučnog otvora na spoju ulaznog bastiona (sl. 21.). Konzervatorski zahtjevi za prezentaciju objekta bili su maksimalno poštivanje svih izvornih elemenata oblikovanja, prostorne organizacije i konstrukcije. Upravo zbog toga predloženo je da se tako veliki prostor iskoristi za održavanje različitih manifestacija (prodajnih izložbi, sajмова, koncerata te predstava) koje će u širem smislu revitalizirati ovaj vrlo atraktivan i jedinstven spomenički kompleks. Što se kata tiče, treba, naravno, sačuvati postojeće stanje uz rekonstruktivne zahvate prema rezultatima istraživanja. Na dvorišnom pročelju, za komunikaciju trgovačkih prostora predlaže se produbljivanje zidne mase za dva prozora. U projektu namjene potrebno je iskoristiti postojeće vanjsko stubište uz ulazni bastion za komunikaciju koje je bilo izgrađeno u 18. stoljeću.

5.2. Izvješće o zaštitnim radovima 1990. godine

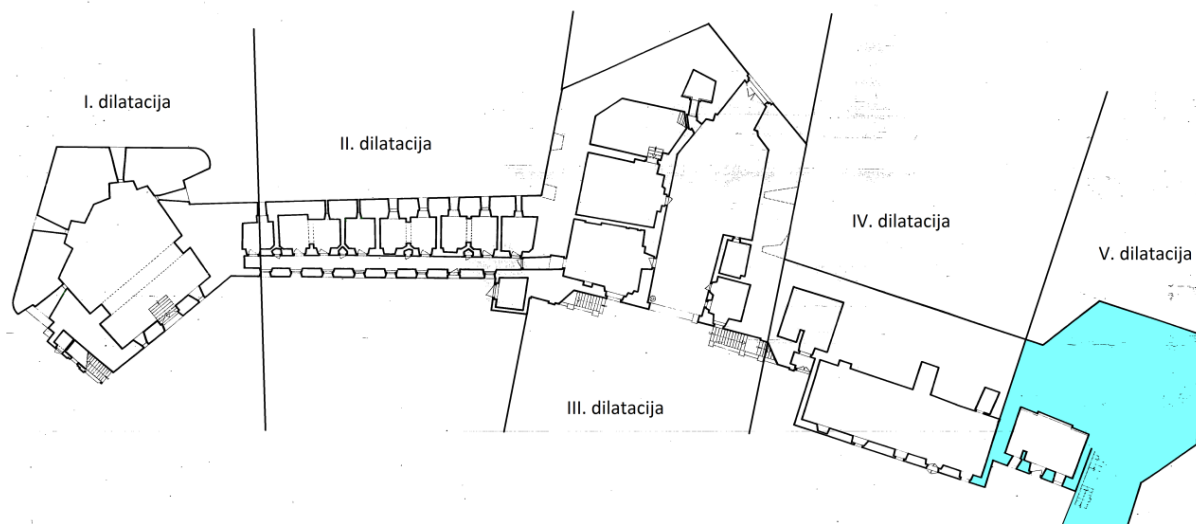
Slika 25. Tlocrt prizemlja sjevernog dijela utvrde koji obuhvaća istraživanja 1990. na III, IV i V. dilataciji. Uz IV. i V. dilataciju vidljivi su temelji nekadašnjih baroknih zgrada koje su nekada bile dio kompleksa, iako su kasnije porušene zbog trošnosti (tlocrt: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

Istraživanja čakovečke utvrde provedena 1990. godine (sl. 25.) nastavak su radova započetih godinu ranije pod vodstvom prof. pov. umj. Silvija Novaka, dipl. ing. arh. Blande Matice i akad. slikara Josipa Vidovića. Obuhvaćaju jugoistočnu stranu ulaznog bastiona kao i preostali dio barokne zgrade srušene 1978. godine (III., IV. i V. dilataciju). Činjenica da je barokna zgrada (uz IV. dilataciju) srušena zbog svoje trošnosti u novije vrijeme, bez obzira što je prethodno preostali i sačuvani dio zgrade saniran, otežala je istraživanja. Neki prostori unutar zgrade postali su nakon sanacije nedostupni tako da je bilo neophodno probijati zidove. Riječ je o potkrovlju i međukatu bedema. Ono što istraživači u ovom izvješću ističu da im nije bila dostupna tehnička dokumentacija o tom zahvatu, a radi se prilično važnim i velikim sanacijama koji su potrebni za razumijevanje, tada, zatečenog stanja. Izvedena je AB ploča nad prvim katom zgrade, novo krovište, dijelom su prezidani svodovi prizemlja i međukata te srušeni pregradni zidovi na katu. Na prijelazu u 1991. godinu otkopan je dio dvorišta između ulaznog bastiona i palače gdje su pronađeni bunar i jame za vapno, vjerojatno iz razdoblja šećerane (doba obitelji Feštetić)

Što se tiče interijera ulaznog bastiona, istraživanja su obuhvaćala njegov jugoistočni dio flanku i dio bedema uz koji je u 18. stoljeću bila prigradna zgrada. U tom masivnom zidu flanku su nadsvođena dva prolaza – jedan u prizemlju te jedan na katu – koji su nekada povezivali bastion s platformom na kurtini. Prolaz je u prizemlju, sa strane kolnice, uvučen za 150 cm, čime je oformljena zidna niša (sl. 23. (c)). Na vanjskoj strani flanke otvor nije vidljiv jer je prekriven prizidom izvedenim u 18. stoljeću. Zbog masivnosti prizida ovdje nisu otvarali sonde, ali postoji mogućnost da se detaljniji podaci o ovom prolazu ustanove kad bi se uklonilo drveno stepenište s dvorišne strane koje povezuje kat bastiona s baroknom zgradom. Nadsvođeni prolaz u prvom katu koji je dostupan odlično je sačuvan i vidljiv gotovo u cjelosti. Tjeme lučnog otvora je skriveno i, nažalost, vidljivo samo iz potkrovlja kata.

O tome kako su izgledale rampe koje su nekada s dvorišne strane povezivale prizemlje i kat bastiona s bedemima nije poznato, tako da ostaju pretpostavke. Isto tako nije sačuvana ni platforma bedema (IV. dilatacija).

Prema rezultatima arheoloških istraživanja može se zaključiti da je izvorni izgled jugoistočnog dijela bedema (IV. dilatacija) bio nešto drugačiji od sjeverozapadnog (I. dilatacija). Razlika nije u formi bedema već u njenoj svrsi, odnosno načinu izvedbe komunikacijskog sustava. Dok je sa sjeveropadne strane najvjerojatnije postojala drvena galerija jugoistočni bedem bio je zemljani nasip koji je sa dvorišne strane zazidan. Uz zemljani nasip u 18. stoljeću dograđena je zgrada sa niz prostorija u prizemlju, a na katu je iskorištena širina čitavog bedema. Zbog trošnosti zgrade su porušene 1978. uz uvjet da se rekonstruiraju prilikom cjelokupne obnove utvrde. Istraživanjima iz 19⁹⁰. godine uklonjen je zemljani nasip, otkopani su temelji dviju baroknih zgrada (sl. 25.). Konzervatorski uvjeti su razgraničeni zbog specifičnosti situacije na dio postojećeg sačuvanog bedema i na dio koji se rekonstruira prema sačuvanoj dokumentaciji, što je vidljivo i na zidu bedema koji ide prema južnom bastionu. (sl. 30.).

Slika 26. Tlocrt prizemlja jugoistočnog bastiona (V. dilatacija) jednostavnije forme, bademastog tipa ravnih flanki. U prizemlju bastion je bio nasut zemljom u visini obrambene platforme, a nasip je držao zid barokne zgrade izvedene ispred bastiona koja je kasnije srušena* (tlocrt: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

Jugoistočni bastion (V. dilatacija) bademastog tipa, primjer je renesansnog graditeljstva talijanske fortifikacije, ravnih flanki i otvorene obrambene platforme (sl.26.)

Prema arheološkim istraživanjima i komparacijom starih grafičkih prikaza može se zaključiti da jugoistočni bastion nije imao formiran prostor u prizemlju kao ostali bastioni. Najvjerojatnije je prostor u prizemlju bastiona bio nasut zemljom u visini obrambene platforme, a nasip je držao zid zgrade izvedene ispred bastiona. Prvi kat je prvotno bio otvorena obrambena platforma koje je u 17. stoljeću prekrivena visokim šatorastim krovom. Bočno uz bedem, prema jugu vjerojatno je postojala rampa ili stubište za pristup prvom katu. Tijekom povijesti više puta je bio izložen propadanju. U proljeće 1990. godine izvedena su arheološka istraživanja prostora unutar jugoistočnog bastiona, uklonjen je zemljani nasip i očišćeni unutarnji zidovi (sl. 27.) Stručna komisija u izvješću iz 1990. godine konstatairala je sljedeće: *Prilikom obnove i sanacije treba uspostaviti prvobitne prostorno organizacijske karakteristike. Što znači, odnosi se na rekonstrukciju nivoa obrambene platforme po čitavoj površini. U prizemlju treba rekonstruirati prostor u skladu s elementima oblikovanja objekta toga tipa. Na obodima bastiona treba rekonstruirati grudobran sa strijelnicama te obnoviti nastavak bedema s južne strane. Na bedemu bi trebalo konstruirati kameni vijenac.*

Slika 27. Današnje stanje jugoistočnog bedema (V. dilatacija) otvorene forme sa pripadajućim bedemom (IV. dilatacija) koji ga povezuje s ulaznim bastionom. (foto: T. Vidović, 2016.)

Rezultati istraživanja iz 1990. godine upotpunili su saznanja o ovom dijelu čakovečke utvrde, iako ne značajno. Izuzetak je, svakako, nadsvođeni prolaz flanki ulaznog bastiona – zidna niša – gdje se lako može uočiti masivnost zida bastiona. Prolaz je u vanjskom dijelu zatvoren novijim zazidom za koji se smatralo da nema potrebe uklanjati. Otvor (niša) je vidljiv iz kolnice, a probijanjem zida došlo bi se u nekadašnju baroknu prostoriju malih dimenzija i niskog svoda (vjerojatno služila kao skladište). Prostorija je dimenzijama jednaka onoj u međukatu koja je ranije spomenuta. Konstatirana je razlika povezivanja ulaznog bastiona sa sjeverozapadne i jugoistočne strane. Razlika je u tome što je sa jugoistočne strane bio zemljani nasip na čiji su zid, s dvorišne strane, bile izgrađene barokne zgrade. Kurtina bi, prema mišljenju stručnjaka, trebala biti neožbukana jer je takva i nekada bila. Potrebno je kompletno čišćenje vanjskog zida i kruništa od raslinja, a oštećenu opeku zamijeniti novom istog formata i materijala. Uz to, težilo se daljnjoj uspostavi komunikacije s istočne strane prema južnom bastionu. Parkiralište koje se nalazi na tom mjestu već dugi niz godina sprečava arheološka istraživanja koja bi pobliže pojasnila formu utvrde. To je problem koji će se provlačiti u daljnjim istraživačkim spisima.

5.3. Izvješće o zaštitnim radovima 1992. i 1993. godine

Tijekom 1992. i 1993. izvodili su se radovi na dilataciji III. – ulazni bastion te na IV. i V. dilataciji – renesansni bedem i jugoistočni bastion (sl. 28.) Osim građevinskih zaštitnih radova, u tom razdoblju izvedena su arheološka istraživanja i priprema projektne dokumentacije za daljnje izvođenje radova.

Slika 28. Tlocrt postojećeg stanja prizemlja sjevernog dijela čakovečke utvrde tijekom istraživanja 1992. i 1993. godine sa ulaznim bastionom (III. dilatacija), jugoistočnim bastionom (V. dilatacija) zajedno s pripadajućim bedemom (IV. dilatacija). (foto: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

Sanacija bedema započela je 1991. na temelju dozvole Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu pod vodstvom dipl. ing. arh. Ksenije Petrić. Prvi korak IV. dilatacije, bedema, obuhvaćao je kompletno čišćenje vanjskog zida i kruništa od raslinja mehaničkim putem mlazom vode. Kako je raslinje na zidovima svoje korijenje pustilo u ventilacijske otvore, djelovalo je na vezivo pretvorivši ga na pojedinim mjestima u humus. Sanacija takvog oštećenja provela se sada djelomičnim razgrađivanjem postojećeg i ponovnim polaganjem iste opeke u vapneni mort. Pregledom cjelokupnog objekta zamijećen je određen broj oštećenih, gotovo trulih, opeka koje je trebalo izvaditi. Opeka se nadomjestila novoizrađenom opekom istog formata. Ispod kamenog vijenca dvorišnog zida nalazi se red horizontalnih otvora izvedenih

u širini bedema (što se može protumačiti kao sistem ventilacije zbog baruta i dima). Na vanjskoj strani zida IV. dilatacije otvori su bili zazidani prilikom obnove izvedene 1964. godine. Tom prilikom fugiranje je bilo izvedeno jakim, agresivnim, mortom (sl.29.b) koji je prouzrokovao oštećenje opeke (ljuskanje i pucanje). To se ističe kao negativno rješenje ovog zahvata, obzirom da je ponovna sanacija istog bila potrebna godinu dana kasnije. Izvorni ventilacijski otvori rekonstruirani su po cijelom dužini bedema na izvornim pozicijama. Velika oštećenja utvrda je pretrpjela na V. dilataciji gdje je odlučeno da pukotine budu sanirane klasičnim zazidavanjem te da se dalje prati red opeke (sl.30.).

a)

b)

c)

Slika 29. Stanje vanjskog lica jugoistočnog bedema (V. dilatacija) za vrijeme konzervatorskih radova 1993. godine. Na slici b) prikazan je zid prije saniranja gdje je vidljiv utjecaj preagresivnog građevinskog materijala od ranijih sanacija (1991. godine) koji je prouzročio propadanje opeke. (foto: K. Petrić, 1993.)

Na nivou kamenog vijenca ugrađeni su novi komadi izrađeni od kamena koji su preštokani i patinirani kako bi se boja prilagodila starom kamenu. Zaštita kruništa izvedena je betonskim pločama oslonjenim na ležišta na rubovima zida uzduž cijelog bedema. Nažalost, zbog pomanjkanja sredstava dio bedema V. dilatacije ostao je

do danas nedovršen (sl. 30.). Nakon sanacije zidova jugoistočnog bastiona ponovno su nastale nove pukotine, pa su 2006. godine projektom sanacije temelja ovog bastiona i izvedeni radovi na podbetoniranju zidova bastiona. (sl.30.)

Sanacija postojećeg stanja i ugradnja zamjenskog kamena radeni su prema uputama stručnjaka prof. dr. Branka Crnkovića s Rudarsko - naftnog fakulteta u Zagrebu. Isto tako svoje je mišljenje, kod određivanja postupaka sanacije i konzervacije zida od opeke, dao Emil Pohl, akademski slikar i restaurator iz zagrebačkog Restauratorskog zavoda. Odredio je vapnenu žbuku za zidanje, vanjsku reparaturnu žbuku te provodio konzervatorski nadzor.

Tijekom 1991. godine rađena je projektna dokumentacija za sanaciju III. dilatacije, odnosno ulaznog bastiona. U posebnim uvjetima za sanaciju i uvjetima prethodne dozvole Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu zatražio je arheološka istraživanja budući da su predviđeni radovi sanacije ulaznog bastiona zadirali duboko u temeljno tlo i podnu plohu bastiona. Muzej Međimurja Čakovec sklopio je ugovor 1992. godine za provedbu zaštitnih arheoloških istraživanja s Regionalnim zavodom za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu u kojem se Zavod obvezao voditi, organizirati i koordinirati arheološka istraživanja u ulaznom bastionu. Godinu kasnije započeti su zaštitni radovi III. dilatacije koji su uz arheološka istraživanja obuhvaćala i sanaciju pojedinih dijelova konstrukcije.

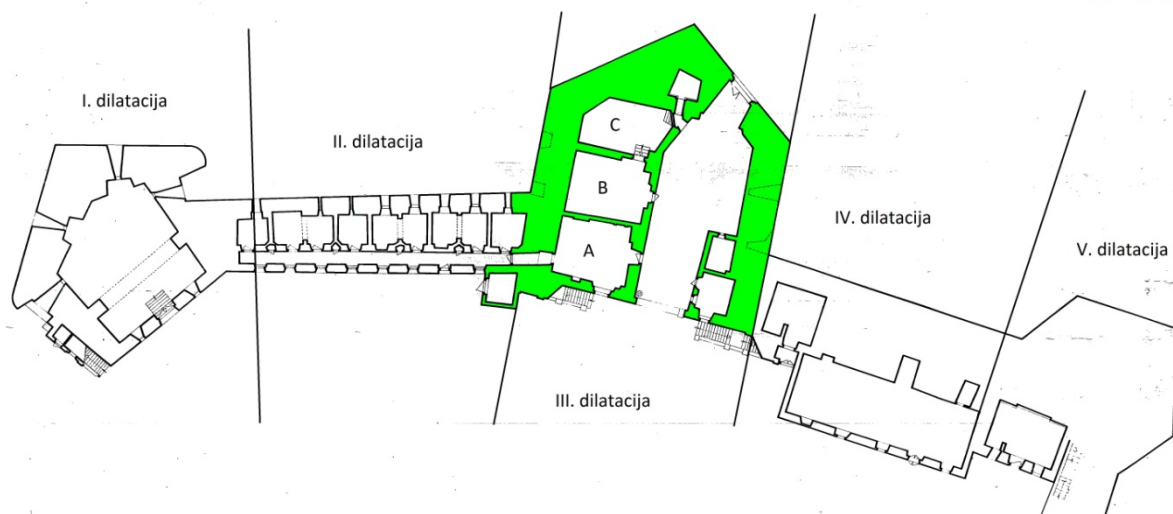
a)

b)

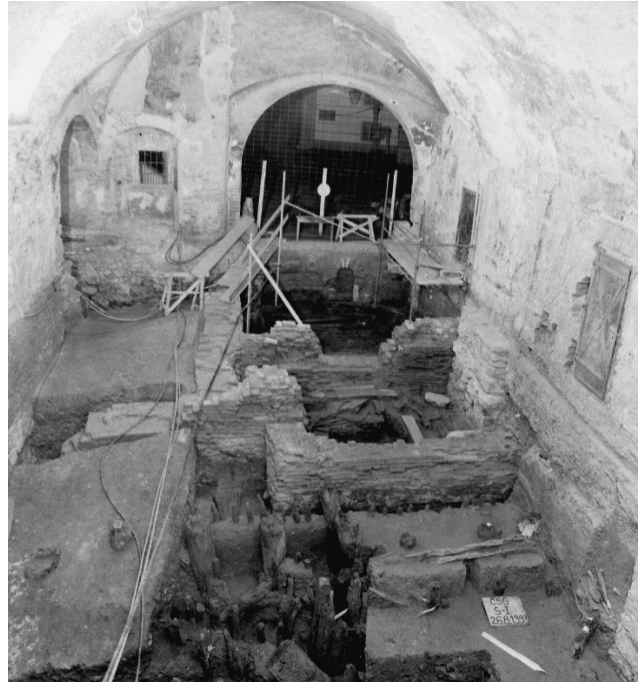
c)

Slika 30. Današnje stanje klasičnog saniranja pukotina opekom koja formom prati nekadašnje stanje te dio bedema V. dilatacije koji je ostao nedovršen zbog pomanjkanja sredstava (a, b). Vidljiv je spoj stare i nove opeke uz poštivanje forme prema južnom bastionu u stražnjem dijelu kompleksa (c). Također je vidljiv red horizontalnih otvora koji su vjerojatno služili kao ventilacijski zbog dima i baruta. (foto: T. Vidović, 2016.)

Slika 31. Tlocrt postojećeg stanja prizemlja sjevernog dijela čakovečke utvrde tijekom istraživanja 1993. godine sa ulaznim bastionom (III. dilatacija) koji se sastoji od kolnice (prolaz za gradsku komunikaciju) i triju bočnih prostorija (A, B, C). (tlocrt: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

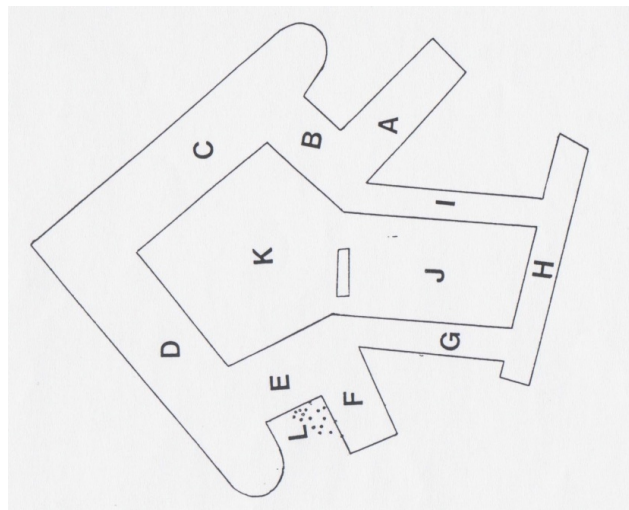
Iscrpna arheološka istraživanja, sondažna, provedena su u kolnici (prolaz) te u prostorijama "A", "B" i "C" (sl.31.), zbog utvrđivanja razine poda i dubine temelja obodnih zidova. U kolnici i prostoriji "A" pronađeni su temelji zidova ulaznog dijela srednjovjekovne utvrde i to one iz 14. stoljeća (sl.32.). O tome do tada nije bilo saznanja, pa je otkriće od izuzetne važnosti te potvrđuje postojanje srednjovjekovne utvrde na čijim je temeljima izgrađena renesansna. Potvrđeno je da je struktura vanjskog zida zidana opeka u vapnenom mortu. Otkriveno je i o kojim se sve građevinskim materijalima radilo koji su pridonijeli izgradnji ove cjeline – ostaci konstrukcije drvenog mosta, stupovi i potpore izvedeni su od hrastovine, a pronađeni ostaci drvenog poda od piljene smrekove građe.

Slika 32. Stanje unutrašnjosti glavnog bastiona tijekom istraživanja 1993. gdje su otkriveni temelji srednjovjekovne utvrde iz 14. stoljeća o kojima do tada nije bilo saznanja. (foto: B. Damiš, 1993.)

Ovim arheološkim istraživanjima po prvi puta ustanovljeno je postojanje srednjovjekovne utvrde koja je izgrađena na istom mjestu samo nekoliko stoljeća ranije te je dobiven točan uvid u način gradnje renesansne utvrde koji je ranijim istraživanjima (1989. i 1990.) bio tek pretpostavljen (sl.32.) Otvorene sonde pokazale su način temeljenja zidova na sistemu stupova i greda. Na gusto pobijene drvene šipove postavljena je kamena temeljna zona iznad koje je zidna struktura opeke. Na tu konstrukciju se dalje zidao bedem bastiona kakvog danas poznajemo. Pokazalo se stvarno stanje konstrukcije temelja od pretpostavljenog stanja dobivenog sondažnim istraživanjima ranije. Prvobitno dijagnosticirani uzroci oštećenja konstrukcije koji su pripisani različitoj dubini temelja i lošem tlu pokazali su se netočnima te je bilo neophodno bilo pristupiti nadopuni projekta statičke sanacije. Ponovo se potvrdilo da su istraživanja ovog dijela prioriteta te da ih je potrebno izvesti prije projektne dokumentacije koja slijedi. Otkriveno stanje temelja pokazalo je da je konstrukcija u vrlo dobrom građevinskom stanju. Sve što je bilo ispod zemlje odlično je sačuvano te je ustanovljeno da su glavna oštećenja bila u gornjoj zoni temelja. Utjecaj vode bio je toliko izrazit da je došlo do razaranja građevinskog materijala, kako opeke, tako i samog kamena. Najočiti primjer spomenutog stanja jest kameni okvir jedne od strijelnica koji se naočigled raspadao te mu je bila potrebna hitna sanacija. Pregledom stanja zaključeno je da je potrebna samo jednostavna sanacija stupova ugradnjom zamjenskog materijala i punjenjem reški vapnenim mortom. Iznad zone temelja stupovi su također sanirani na ranije spomenuti način ugradnjom opeke, punjenjem reški i rekonstrukcijom izvornog oblika stupova. U kolnici ulaznog bastiona sanirani su i zamijenjeni truli i oštećeni zidovi starom opekom. Oborinske vode s terase ulaznog bastiona i ovdje su pridonijele propadanju građevinskog materijala. Luk iznad ulaznog portala koji se odvajao također je ponovo izidan starom opekom zbog djelovanja procijedne vode s terase (sl.) Nakon završetka istraživanja lokalitet je zaštićen geotekstilom i kompletno je zatrpan glinom u slojevima. Takav način zaštite trebao bi osigurati približne uvjete u kojima je objekt nekada bio (velika prisutnost vlage i odsutnost zraka). Uz to, pronađen je bogat pokretni arheološki materijal koji je predan na čuvanje Muzeju Međimurja Čakovec.

6. Istraživanja i revitalizacija južnog bastiona Čakovečka renesansna utvrda izvorno se sastojala od pet bastiona od kojih su tri sačuvana, a preostala dva samo u temeljnoj zoni. Naime, utvrda je sačuvana u prednjem prilaznom dijelu u svojoj punoj visini (sjeverna dilatacija) dok je stražnja strana (južni bastion) tijekom duljeg vremenskog razdoblja bila razgrađivana i zapuštena (sl.1.) **Nakon niza nedovršenih i neostvarenih projekata prema konzervatorskim uvjetima slijedi dio utvrde koji je kompletno istražen, pravovaljano saniran i dokumentarno pohranjen. Riječ je o južnom bastionu koji je dio renesansnog obrambenog sustava 16. stoljeća.** Novootkriveni renesansni bastion je talijanskog tipa s uškama (zaobljeni istaknuti završeci glavnih obrambenih linija zidova). Sastoji se od fasa, flanki i kurtina te ulazne prostorije (sl.33.)

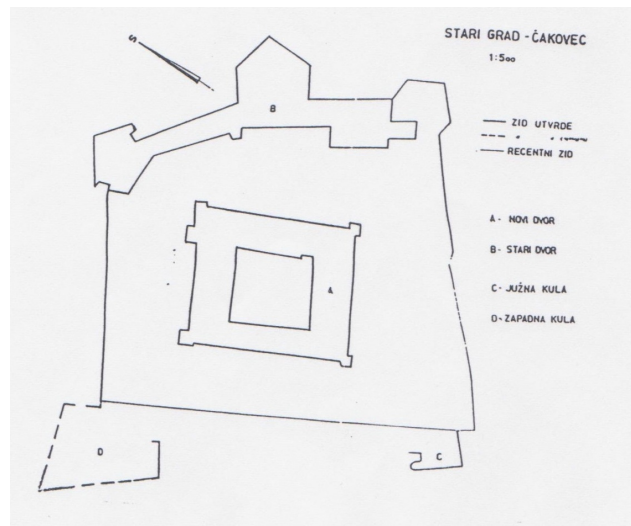

Slika 33. **Tlocrt postojećeg stanja južnog bastiona renesansnog tipa sa uškama (zaobljeni istaknuti završeci glavnih obrambenih linija zidova). Sastoji se od fasa (C, D), flanki (B, E) i kurtina (A, F, G, , L) te ulazne prostorije (J).** (tlocrt: J. Vidović, 2000.)

Povijesni nacrti dokumentiraju postojanje južnog bastiona u formi koja je pronađena ranijim arheološkim istraživanjima. Utvrda je, kao što je već prije rečeno, izgubila svoju obrambenu funkciju tijekom 18. stoljeća te se počela koristiti u druge svrhe. Prostor južnog bastiona se u 20. stoljeću prestao koristiti, građevina se počela urušavati, a građevinski materijal se raznosio i ponovo upotrebljavao tijekom vremena. Ostaci su se zapustili, prekrilo ih je sloj zemlje i vegetacije te je od bastiona u konfiguraciji tla bila vidljiva samo naznaka osnovne forme (sl.35.) **Arheološka istraživanja južnog bastiona ili kule predmet su zanimanja u više navrata budući da je ona gotovo nestala sa površine zemlje. Atmosferilije i nemar konzerviranja i saniranja učinili su svoje i dopušteno je da kulturna baština ispašta. Uz to nedostatak sredstava predstavlja veliki problem za potpuno istraživanje koje uključuje arheološko istraživanje, konzervaciju i sanaciju te kompletan projekt prezentacije.**

6.1. Najranija arheološka istraživanja šezdesetih godina

Godine 1966. Muzej Međimurja u Čakovcu poduzeo je prva sondažna istraživanja na ovom prostoru pod vodstvom arheologa Željka Tomičića. Početnim istraživanjima otkrivena je vanjska strana južnog bastiona, polukružni završetak na zapadnoj strani te temelj fortifikacijskih zidina koji idu u smjeru (neotkrivenog) zapadnog bastiona. Cilj je bio da se sondama fiksiraju južni (C) i zapadni (D) bastion te napravi eventualni spoj ovih dviju kula (sl.34.) Nažalost, čitav taj prostor prepušten je vremenskom propadanju te je gotovo u potpunosti bio zatrpan do narednih arheoloških istraživanja osamdesetih godina. Rezultati dotadašnjih arheoloških istraživanja su objavljeni i dan je nacrt koji je prikazan podno ovog teksta. Bitno je napomenuti da ova istraživanja nisu dala jasne podatke kompletnoj formi temelja južnog bastiona, kao ni temelja obrambenih fortifikacijskih. Treba spomenuti i manja istraživanja palače i dvorišta koja su se zbilila 1976. godine gdje su pronađeni kanali koji su bili odvod vode tijekom pranja šećerne repe iz doba grofova Feštetića. Tragove kanala možemo pratiti i u parku oko fortifikacija na dijelu temelja zidina i polucilindrične kule prema u smjeru zapadne strane utvrde.

Slika 34. Tlocrt utvrde s otkrivenom vanjskom stranom bedema južne kule (C), polukružni završetak na zapadnoj strani te temelj fortifikacijskih zidina koji idu u smjeru (neotkrivenog) zapadnog bastiona iz arheoloških istraživanja 1966. godine. (tlocrt: J. Vidović, 2000.)

6.2. Zaštitna arheološka istraživanja osamdesetih godina

Naredna istraživanja poduzeta su 1986. godine, pod vodstvom prof. Josipa Vidovića, u okviru uređenja terena oko čakovečke utvrde te projektne dokumentacije provedbe iskopa jezera II i III, koja se nalaze uz vanjski dio južnog bastiona. U sklopu produbljivanja terena otkriveni su preostali vanjski zidovi temelja bastiona zajedno sa njihovim apsidalnim završecima, kao i temelj obrambenog zida koji je vodio prema istočnoj strani. Uočen je i nivo interijera južnog bastiona koji nije u potpunosti istražen već samo djelomično očišćen. Iste godine pokušalo se sondama istražiti ostatak bedema između južnog i zapadnog bastiona, ali nije postignut nikakav zamjetan rezultat. Zbog nedostatka sredstava privremeno su obustavljeni radovi. Ni ovaj put nisu obavljena cjelovita arheološka istraživanja te je istraženi dio prepušten devastaciji i vanjskim utjecajima.

6.3. Zaštitna arheološka i konzervatorska istraživanja krajem devedesetih godina

Prošlo je mnogo vremena od ponovnih arheoloških istraživanja krajem devedesetih te je uslijed atmosferilija bastion pretrpio znatna oštećenja koja se osobito vide na vanjskom spoju zida i njegovom apsidalnom završetku (sl. 35.) Istraživanje se pokazalo ključnim za pomak prema obnovi jer je bilo krajnje vrijeme da se objekt revitalizira i spasi za budućnost. Ovo je jedino istraživanje koje je u potpunosti provedeno i gdje su objekti restaurirani, unatoč ranijim pokušajima obnove kompleksa. Nažalost, bilo je potrebno jako puno vremena da se prikupe financijska sredstva i da se realizira ovaj vrlo zahtjevan projekt, tako da danas javnost ima prilike vidjeti formu i izgled utvrde, makar to bio samo malen dio nekada monumentalnog nacionalnog kompleksa. Na temelju usmenog dogovora muzeja Međimurja i Gradskog poglavarstva odlučeno je da se ide na sanaciju i konzervaciju južne kule čakovečke utvrde, nakon što su osigurana sva potrebna sredstva za istraživanje. Kada je izdana lokacijska dozvola u travnju 1998. neophodno je bilo ponovo obaviti arheološka istraživanja koja bi otkrila čitav prostor koji je nekad pripadao tom obrambenom objektu. Slijedilo bi ga odobrenje vlasti da se pristupi konzervaciji i sanaciji, tada vrlo zapuštenog i zatrpanog, južnog bastiona.

Slika 35. Stanje južnog bastiona prije arheoloških istraživanja 1998. godine gdje je vidljiv utjecaj vegetacije na objekt. (foto: arhiva – Muzej Međimurja Čakovec, 1998.)

Arheološka istraživanja južnog bastiona započela su 19. rujna 1998. i trajala su 36 radnih dana. U suglasju s Muzejom Međimurja Čakovec i Hrvatskim restauratorskim zavodom u Zagrebu, istraživanja su započela čišćenjem temeljnog zida bedema što ide prema neotkrivenom zapadnom bastionu. Nakon gornjeg čišćenja, zid se pratio u unutrašnjosti prema dvorišnoj strani. Nakon nekoliko metara arheolozi su naišli na poprečni zid prostorije koja se nadovezuje na sam bastion. Praćenje zida nakratko je prekinuto kako bi se očistila unutrašnjost bastiona koja je bila u vrlo zapuštenom stanju.

Već je osamdesetih godina uočen nivo nekadašnjeg opločenja koji se sačuvao samo u unutrašnjem dijelu ugla prostorije. Čitava prostorija je istražena i u međuprostoru je naden dio zida od cigli sa ostacima rupa od kolaca koji su nosili neku konstrukciju. Ovo upućuje da se u ovom prostoru nekada obavljao neki zanatski obrt (pretpostavlja se da je riječ o kovačkom obrtu, obzirom na sačuvane kolce koji bi nosili kovački mijeh.) Nakon čišćenja unutrašnjosti, nastavljeno je praćenje zidova produbljivanjem sondi sa dvorišne strane. Zid koji se nadovezuje temelje obrambenog zida kreće u smjeru kako je prikazan na tlocrtu, no nakon završetka očekivan smjer prema istoku prekinut je poprečnim zidom koji se jednom dijelom kreće prema sjeverozapadu, što nije zabilježeno u ranijem tlocrtu. Nakon dva metra istraživanja temelja prema sjeverozapadu uočen je prostor vrata koja su vodila u pretprostoriju kule. To potvrđuju i arheološki nalazi metalne brave i pantova vrata koji su nadeni u sondi. Nastavak praćenja je prekinut zbog plinske instalacije (sl. 4.) za koju se vjeruje da je devastirala daljnje temelje arhitekture.

Budući da vremenski uvjeti nisu dozvoljavali daljnja istraživanja, sonda je u cijelosti zaštićena i zatrpana, djelomice zemljom zbog krhkosti pojedinih dijelova arhitekture. Nakon određene vremenske pauze proces je nastavljen u proljeće 1999. Nakon zatrpanja, vanjska i unutrašnja strana bedema očišćena je od vegetacije i zaraslih korova i raslinja kako bi bila što spremnija za sanaciju i konzervaciju.

Slika 36. Prikaz stanja južnog bastiona nakon arheoloških istraživanja 1998. godine koja se može nazvati arheološkom razinom. (foto: arhiva – Muzej Međimurja Čakovec, 1998.)

Godine 1998. dovršena su istraživanja na bastionu čime je definirana arhitektura bastiona koja se prema obliku sačuvanosti može okarakterizirati kao arheološka razina (sl. 36.) Veza sa susjednim bastionima ovim istraživanjima nije potvrđena zbog preuske zone sondiranja. Tragovi pregradnog zida pokazuju da je ulazna prostorija bila podijeljena u dva prostora (J i K) u svrhu nekog obrta, vjerojatno kovačkog, zbog ostataka šljake i metala pronađenih tijekom arheoloških iskopavanja (sl.33.). Istraženi

dijelovi kurtine kojima se spaja ovaj bastion sa jugoistočnim bastionom presiječeni su plinskom instalacijom preko koje prelaze recentne komunikacije i parkiralište, a njihovo postojanje tijekom povijesti nije razjašnjeno u potpunosti. Zidovi fasa, flanki i kurtina sačuvani su do visine 2 m u odnosu na opkop, a zidovi ulazne prostorije u istoj visini, s tim da je razina podne plohe unutra utvrde viša te je tako ulazna prostorija sačuvana do razine svojih temelja (sl.37.). Zidovi građeni od kamena pješčenjaka i opeke nemaju istu dubinu temelja. Vrh bastiona najdublje je temeljen te se postupno podiže prema uškama i flankama za pola metra dok su zidovi kurtina i ulazne prostorije plići.

Slika 37. Današnje stanje južnog bastiona sa različitim visinama zida i prikaz produbijvanja terena s vanjske strane bastiona. Uz to primjetno je korištenje različitog građevinskog materijala. Vanjsko lice flanki i fasa građeno je od kamenih blokova, dok je unutarnji dio bastiona građen od lomljenog kamena i opeke. (foto: arhiva – Muzej Medimurja Čakovec, 2003.)

Vanjsko lice fasa, flanki i kurtina, blago skošeno građeni su od obradenih pješčenjaka kvadratne forme dok je unutrašnje građeno od poluobrađenog kamena. Jezgra zida građena je od lomljenog kamena i fragmetarne opeke povezanih vapnenim mortom. Temeljni zidovi unutrašnje prostorije građeni su od poluobrađenog kamena i opeke na koje se nastavljaju vrlo plitki sačuvani vanjski zidovi izvedeni opekom.

Slika 38. Stanje južnog bastiona (zaobljeni dio fasa) nakon arheoloških israživanja 1998. s prikazom građevinskog materijala koji se koristio. Vanjsko lice građeno je velikih kamenih blokova dok je njegova unutrašnjost građena od lomljenih kamenih ostataka i opeke. (foto: arhiva – Muzej Medimurja Čakovec, 1998.)

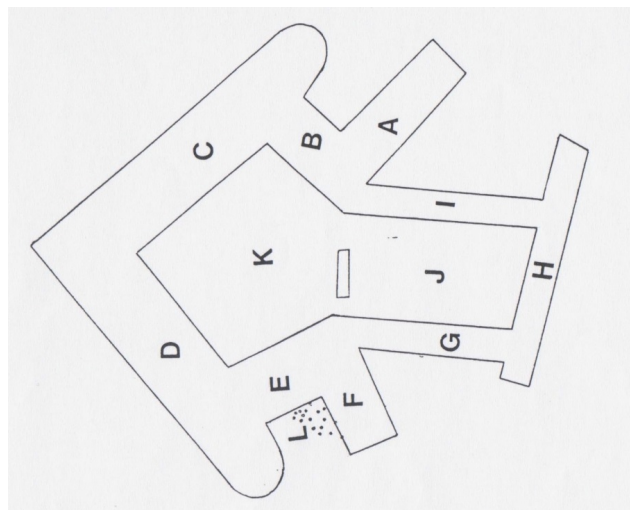
Slika 39. Stanje južnog bastiona za vrijeme građevinskih radova 2002. podizanja temeljne zone i gradnje vanjskih zidova fasama opekom. (foto: arhiva – Muzej Medimurja Čakovec, 2002.)

Na središnjem dijelu istočne fasade otkrivena je niša s unutarnje strane zida, širine 240 i dubine 130 cm, čija visina pada odgovara razini izvornog opločenja od opeke sačuvanog u dijelu ulazne prostorije. U niši je izvorno bila izvedena jedna od strijelnica. Na drugoj strani udubina niše strijelnice mogla se samo pretpostaviti (sl. 40.)

Slika 40. Današnje stanje unutrašnjosti južnog bastiona s prikazanim nišama kojoj je izgrađena i strijelnica prema izvornoj formi i smještaj u odnosu na palaču. (foto: T. Vidović, 2016.)

Opločenje, sačuvano samo u prednjem dijelu ulazne prostorije, predstavlja razinu funkcioniranja bastiona od njegova nastanka. Opločenje je moglo biti izmijenjeno tijekom stoljeća. Na sjevernom zidu ulazne prostorije, okrenutom prema dvorištu, sačuvana je stepenasta niša ulaznog otvora širine 250 cm.

Slika 41. Tlocrt postojećeg stanja južnog bastiona sa svim otkrivenim dijelovima arheološkim sondažnim istraživanjima 1998. godine. (foto: J. Vidović, 2000.)

- "A" OSTACI OBRAMBENOG BEDEMA JUŽNOG BASTIONA
- "B" SPOJNI ZID IZMEĐU OBRAMBENOG BEDEMA I ZAVRŠETKA BASTIONA
- "C" SJEVEROZAPADNI ZID FLANKA BASTIONA (zapadni)
- "D" ISTOČNI ZID FLANKA SA POLUKRUŽNIM ZAVRŠETKOM (južni) • "E" SPOJNI ZID APSIDALNOG ZAVRŠETKA I TEMELJA OBRAMBENIH ZIDINA
- "F" TEMELJI OBRAMBENOG ZIDA KOJI JE SPAJAO JUŽNI BASTION SA POLUCILINDRIČNIM BASTIONOM
- "G" ZID PRETPROSTORIJE
- "H" TEMELJ ULAZNOG ZIDA PRETPROSTORIJE
- "I" SJEVERNI ZID PREDPROSTORIJE
- "K" GLAVNA PROSTORIJA
- "J" PRETPROSTORIJA

"A" OSTACI OBRAMBENOG BEDEMA JUŽNOG BASTIONA

Na vanjskoj strani temelja obrambenog zida (A) sačuvani su kameni blokovi dok sa unutarnje nedostaju. Više puta je postavljeno pitanje kada i zašto su u potpunosti nestali temelji obrambenog zida; ono ni danas nije razjašnjeno. Kao navodni razlog ističe se da je dio nestao kod gradnje palisadnog zida i pojačanja južne kule, dok bi drugi razlog mogao biti gradnja odvodnih kanala za uporabu šećerane u doba grofova Feštetića. Unutrašnjost temelja, od onog što je ostalo, je ispunjena uglavnom neobrađenim kamenom i ciglom.

"B" SPOJNI ZID IZMEĐU OBRAMBENOG BEDEMA I ZAVRŠETKA BASTIONA

Ovaj spojni zid (B) širine i debljine preko 2 m također je građen od velikih kamenih bloova, dok je unutrašnjost prema prostoriji bastiona izveden od cigle.

Istraživanja su obavljena do temeljne stope postojećeg stanja.

"C" SJEVEROZAPADNI ZID FLANKA BASTIONA(zapadni)

Apsidalni završetak flanka (C) izveden je od pravilno klesanih kamenih blokova, iako je tokom istraživanja ovaj dio bio vidno devastiran što povrđuje i fotodokumentacija. Velik dio kutnog spoja sjeverozapadnog i istočnog zida (flanka) spomenutog bastiona bio je urušen i ostavljen u prilično derutnom stanju.

Zid je istražen do razine funkcionalne stope sondom širine 1 m.

"D" ISTOČNI ZID FLANKA SA POLUKRUŽNIM ZAVRŠETKOM (južni)

Dužina, širina te način gradnje u potpunosti odgovara ranije opisanom zidu flanka. U prilog idu vrlo dobro sačuvani zid i njegov završetak, pa su kod konzervacije u ovom slučaju bili potrebni tek manji zahvati. Intervencije na samome zidu (D) nastale nakon istraživanja 1966. su uklonjene te je sanacija zidina učinjena prema konzervatorskim uvjetima Restauratorskog zavoda RH. U centru ovog zida sa unutrašnje strane ostali su tragovi velike niše čija funkcija nije u potpunosti definirana. Završetku bastiona nedostaju dva reda kamena do vraćanja u stanje funkcionalnosti prema konzervatorskim uvjetima.

"F" TEMELJI OBRAMBENOG ZIDA KOJI JE SPAJAO JUŽNI BASTION SA POLUCILINDRIČNIM BASTIONOM

Nestanak temelja ponovo se može pripisati ranije navedenim pregradnjama i gradnjama, dok je gradnja zida ista – kombinacija velikih kamenih klesanaca i opeke

"H" TEMELJ ULAZNOG ZIDA PRETPROSTORLJE

Temelj ulaznog zida pretprostorije (H) prvi puta je otkopan ovim istraživanjima. Temelji dužine 13 metara i širine 1,20 građeni su od poluobrađenog kamena i opeke. Dio temelja ulaznog zida pretprostorije kao i južnog zida pretprostorije devastirani su tokom instalacije plinske cijevi za Stari grad Čakovec.

"K" GLAVNA PROSTORLIJA

Glavna prostorija (K) je tokom vremena gotovo u potpunosti bila zatrpana zemljom i raznim otpadnim materijalom te obrasla drvećem većih dimenzija čije je korijenje uvelike devastiralo zidine temelja. Sama prostorija nije nikada u potpunosti istražena te je postojao niz nepoznanica od veličine, namjene do razine funkcioniranja podnice. Uz to, nađeno je nekoliko razbijenih kamenih ploča koje bi mogle sugerirati nivo podnice i način opločenja, međutim, na preostalom istraženom prostoru takav zaključak nije bio moguć.

"J" PRETPROSTORLIJA

Najviše je zanimanja pobudila veza glavne prostorije sa pretprostorijom bastiona (J). Naknadne intervencije na bastionu u doba Ugarske komore i stacioniranja vojske u Starom gradu (1795. – 1815.) dovelo je do niza pregradnji. Zbog kasne datacije i slabe očuvanosti ove preinake neće moći biti prezentirane u sklopu sanacije južne kule.

Nakon održanog sastanka u listopadu 2000. godine doneseni su zaključci promemorije nakon očevida na gradilištu južnog bastiona gdje je dogovoreno da se prijedlog prezentacije, kojeg treba napraviti na postojećoj geodetskoj dokumentaciji sa svim visinskim točkama, iznese u nakraćem mogućem roku. Prijedlog prezentacije iznijeli su arheolozi Tanja Lolić i Josip Vidović.

6.4. Konzervatorska studija s projektom prezentacije južnog bastiona

Dosadašnji rezultati sondažnih istraživanja i nalazi bili su relevantni i smatrani su početnim parametrima za razradu ideje prezentacije bastiona. Konzervatorska studija s projektom prezentacije južnog bastiona Starog grada Čakovca započela je u ožujku 2001. godine pod vodstvom Ksenije Petrić. Cilj ove studije bilo je utvrđivanje povijesnih elemenata građenja i načina funkcioniranja južnog bastiona u sklopu utvrde tijekom njegove povijesti. Studijom su analizirani isključivo elementi južnog bastiona bez definiranja uvjeta za povezivanje i prezentaciju utvrde u cjelini, a koje zbog neistraženosti nije ni bilo moguće. Bastion je sačuvan sa svim zidovima do razine funkcioniranja arhitekture, što je zapravo temeljna zona bastiona koja je, zbog tipoloških značajki renesansne obrambene arhitekture u vanjskom dijelu, prema opkopu, vidljiva, dok je ostala struktura skrivena pod zemljom. Originalna arhitektonska struktura sačuvana u temeljnoj zoni svjedoči o izvornom načinu gradnje, materijalima i konstrukciji. U valorizaciji ostataka južnog bastiona ključna su dva elementa. Tip i forma renesansnog bastiona s uskama kao jedini sačuvani na teritoriju kontinentalne Hrvatske iz tog razdoblja. Drugi element jest uzajamno funkcioniranje sustava utvrde gdje bi se gubitkom bastiona izgubilo sagledavanje utvrde kao zatvorene obrambene forme.

6.5. Idealna rekonstrukcija bastiona

Studiranjem povijesnih prikaza utvrde, ostataka arhitekture i komparativnog materijala zaključeno je sljedeće: arheološkim istraživanjima vrlo je jasno potvrđena razina funkcioniranja prizemlja kao osnovni parametar za rekonstrukciju visine bastiona. Povijesni nacrti i rezultat arheoloških istraživanja ukazuju na mogućnost da zidovi kurtina, koji spajaju južni bastion sa susjednima, nikada nisu bili izvedeni u potpunosti. Istraživanjem i sanacijom temeljne zone južnog bastiona u prvoj fazi konzervatorskog zahvata izvedenog 2000. stavljen je naglasak na stražnju stranu utvrde i pitanje njenog rješavanja i prezentacije koja dosad uopće nije bila prisutna u

sagledavanju cjeline. Sačuvana tlocrtna forma južnog bastiona je izvorna renesansna temeljna zona koja nije doživjela nikakve promjene tijekom svoje povijesti te je poštovanje prema njoj neminovno. Unutar svog volumena bastion je imao nepravilni, svođeni prostor koji se sastojao od sužene ulazne prostorije (J) koja je prigradna na osnovni tlocrt i šireg prostora (K) unutar vanjskih zidova bastiona. Iznad svođenog prizemlja bastiona postojala je obrambena platforma s visokim parapetnim zidom i otvorima strijelnica kao i njegov pandan na sjeverozapadu (sl.4.). Etaže su bile razgraničene kamenim kordonskim vijencem jednostavne profilacije (što ipak nije vidljivo na južnom bastionu). Iznad sačuvane temeljne zone, izvedene u kamenu, bastion je bio zidan opekom. Masivni zidovi u punoj debljini ispunjeni opekom s vanjske strane skošene su forme nastavljajući liniju skošenja temeljne zone. Kutni dio fasa, spoj dvaju susjednih zidova bio je ojačan naizmjenice postavljenim dužim kamenim klesancima (sl.4³). U prizemlju su postojale četiri strijelnice pozicionirane približno u sredinama fasa i u flankama bastiona – dokaz je nacrt iz 1891. te identičan raspored strijelnica u sjeverozapadnom bastionu.

Slika 42. Današnje stanje vanjskog lica južnog bastiona s prikazom strijelnica. (foto: T. Vidović, 2016.)

Osnovna ideja prezentacije bila je izdignuti južni bastion kako bi on ponovo postao estetski i prostorni dio utvrde kao zatvorene cjeline. Zatim, rekonstruirati izvorne značajke njegove arhitekture u odnosu na sagledavanje odnosa južnog bastiona i utvrde s pozicije unutarnjeg dvorišta, iz parka te pozicije vanjskih opkopa. Tako formiran prostor predviđen je isključivo za prezentaciju ostataka arhitekture i funkcije utvrde "in situ" koja se može nadopuniti muzejskom prezentacijom bez planiranja neke druge funkcije. Cjelovita rekonstrukcija ipak nije bila moguća zbog nepoznavanja pozicije i vrste svoda, ali i nepotrebna obzirom na današnju funkciju i svrhu preostalih prostora Starog grada Čakovca. Cjelovita rekonstrukcija točnih proporcija strijelnica bila je izvedena zbog jasnoće "čitanja" arhitektonskih značajki. Postupnim variranjem visina zidova (od najveće visine fasa prema kurtinama do najnižeg nivoa zidova ulazne prostorije) stvara se dojam određene dinamičnosti rekonstruirane strukture i nedovršenosti, uz poštivanje visine rekonstrukcije strijelnica, što je bio i cilj konzervatora (sl.37)

a)

b)

Slika 43. Prikaz južnog bastiona od zatečenog stanja 1998. godine (a), sanacije temelja te iste godine te konačnog rezultata revitalizacije južnog bastiona 2003. godine. (foto: arhiva – Muzej

Medimurja Čakovec, 1998. (a,b), foto: arhiva – Muzej Medimurja Čakovec, 2003. (c,d))

7. Izvještaji o istraživanju južnog bastiona utvrde čakovečkog Starog grada početkom 21.stoljeća

Kao što je već spomenuto, revitalizaciji južnog bastiona pristupilo se s velikom dozom ozbiljnosti i izvještaja koji su pratili svaki korak detaljnog istraživanja. Postoji nekoliko dokumenata s terena nastalih početkom stoljeća. Za sve radove koji su bili u planu bio je potreban redoviti konzervatorski nadzor, kao i arheološki i arhitekonski uz vodenje financijskih sredstava. Svako novo terensko izvješće nadovezivalo se na prethodno te upotpunjavalo nova saznanja o ovom dijelu renesansnog obrambenog sustava. Ponovno se naglasio osnovni postupak sanacije i konzervacije koji zahtjeva maksimalno zadržavanje osnovne strukture, prezentaciju izvornih razina terena te konzervaciju građevinskog materijala. Najranija povijesna dokumentacija (izvješća o južnom bastionu s terena) napisana su u travnju 1998. godine. U njemu su zapisana sva dotadašnja saznanja o tom dijelu. Arheološkim istraživanjima 1966. i 1986. godine otkrivena je vanjska linija južnog bastiona koja je do tada bila pod zemljom, **zajedno sa njegovim apsidalnim završecima te temelji fortifikacijskih zidina koji idu u smjeru zapadnog i istočnog bastiona.** Uz to, nađeni su i pokretni arheološki ostaci koji su pohranjeni u Muzeju Medimurja Čakovec. **Zbog nedostatka sredstava obustavljena su arheološka istraživanja sve do 1998.** Bastion je tada zatečen u vrlo derutnom stanju uslijed djelovanja

atmosferilija koje su ga u većem dijelu sakrile. Vidljiva je bila samo temeljna zona izvedena od kamenih klesanaca u vanjskom dijelu, a u unutrašnjosti od fragmenta lomljenog kamena i opeke. U spomenutom izvješću stoji da postupak revitalizacije treba biti proveden po principu konzervacije arheoloških ostataka arhitekture kao ruševina. Najprije treba izvesti sondu s vanjske strane bastiona da se utvrdi dubina i način temeljenja, zatim uskladiti nivoe. Zbog različitosti nivoa terena i pozicije bastiona, treba riješiti drenažu i u sklopu tih radova obratiti pažnju i na buduću prezentaciju dvorišta Starog grada. Paralelno tome treba istražiti liniju nekadašnjeg bedema koji se pruža prema istoku (na tom mjestu nalazi se postojeće parkiralište) te vezu bedema i bastiona na tom dijelu. Sanacija i konzervacija postojeće strukture jest razgradnja i ponova ugradnje kamena (poštivajući materijal, strukturu i boju građevinskog materijala), krpanje postojećeg kamena te rekonstrukcija kamena koji nedostaje. Razgradnju urušenih i labavih dijelova treba raditi pažljivo uz obilježavanje kamena zbog ponovne ugradnje na isto mjesto. Postupak razgradnje jest pažljivo čišćenje kamena, ležišta, sljubnica, uklanjanje starog veziva te ispiranje mlazom vode ostataka soli, prašine i sitne prljavštine. Naročito treba obratiti pozornost na vanjsko fugiranje zida koje mora biti slabije od čvrstoće kamenog materijala. Stoga prije same konzervacije kamena treba ispitati sastav veziva, fizičke karakteristike i porijeklo kamena. Konzervacija gornje krune treba biti izvedena tako da se dozida red kamena prateći konfiguraciju postojeće strukture te se ne smije izjednačavati visine zida. Kruna treba biti izvedena s nagibom prema vanjskim stranama.

U svibnju 2000. komisija Konzervatorskog odjela u Zagrebu pregledala je stanje južnog bastiona na kojem su se izvodila arheološka istraživanja i sanacija temeljne zone vanjskih obodnih zidova bastiona. Nakon završetka sondažnih istraživanja unutrašnjost bedema će se zatrpati prema uvjetima Konzervatorskog odjela. Gornja kruna svih arheoloških otvorenih zidova izložena je propadanju te ih treba prije zime sanirati i konzervirati. Na temelju toga potrebno je izraditi troškovnik konzervacije i prezentacije južnog bastiona. Pregledani su radovi sanacije na temeljima vanjskih zidova bastiona (zidovi u dva pravca i pripadajuća ugaona završetka - uške). Prisutni konzervatori uputili su kritiku na grubu devastaciju kamena izvedenu bez suglasnosti nadležne konzervatorske službe. Jugoistočna i ploha je jednolično preštokana i patinirana (bež-žuti ton). Jugozapadna ploha nije patinirana već je grubo preštokana uz dodatna udubljenja kamena nepravilnog oblika koja su nejednako raspoređena na plohi kao točkaste rupe. Radovi i izvedeno stanje na vanjskom licu jugozapadnog zida bastiona estetski su bili neprihvatljivi, a također je narušeno fizičko stanje kamena koje će zbog oštećenja biti izložen propadanju te zadržavanju vode i raslinja.

U srpnju te iste godine zahtijevalo se da se temelji zidova hitno korigiraju i preštokaju na način da se neutraliziraju najpliće brazgotine. U tako kratkom vremenu (od prvih radova) zbog nepravilne konzervacije na temeljima se nakupila prljavština i prašina koja se morala isprati mlazom vode. Na reškama se također morala očistiti fuga i patinirati kompletan kamen. Veći kameni klesanci (rasuti po gradilištu) ponovo su upotrijebljeni. Sljedeći korak bio je dozidavanje unutrašnjih zidova do postojećeg nivoa kamenom opekam. Zatim je planiran opkop zemlje oko bastiona i planiranje pokosa između uški bastiona i prilazne ceste. Predloženo je premještanje plinske cijevi koja sprečava daljnja arheološka istraživanja i moguću uspostavu komunikacije i veze sa ostatkom fortifikacija.

U spisu iz listopada 2000. stoji dovršenje prethodno ugovorenih radova. Prihvatio se prijedlog štokanja vanjskog lica novih kamenih blokova, sve brazde su dobro sanirane te su ispravljeni nedostaci izvedbe Zapisnika od 26.05. 2000. godine. Zid je trebalo isprati mlazom vode, izvaditi raslinje, a lošu žbuku izbaciti klanfama. Fugiranje je izvedeno u gotik žbuci na način da se u veće horizontalne reške ubacio plosnati kamen kako je izvorno bilo izvedeno, a u nepravilne rupe ubacila odgovarajuća veličina kamena. Tri kamena klesanca bila su u vrlo derutnom stanju pa ih je trebao restauracijski sanirati. Zaobljene kamene na uški bastiona trebalo je sanirati tako da se stari kamen izvuče do prvobitne ravnine, a novougrađeni kameni da se lagano preštokaju. Sve nove kamene blokove potrebno je bilo tonirati prema izvedenom uzorku na južnoj vanjskoj strani bastiona. Ovim zapisnikom konzervatori su jasno dali do znanja da za provođenje konzervatorskih radova važe pravila koja se nipošto ne smiju zanemariti, a to je da za sanacijske radove nema rokova. Pogotovo ako se radi o velikim zahvatima kakvi su rađeni na fortifikacijama čakovečke utvrde. To je posao koji mora biti sastavljen od nekoliko timova arhitekata, arheologa, konzervatora i restauratora, povjesničara umjetnosti, graditelja, kemičara i umjetnika. Isto tako, svaki takav veliki zahvat treba biti pod stalnim nadzorom konzervatora – restauratora te ostalih odgovarajućih stručnjaka.

U studenom 2000. sastavljen je zapisnik o primopredaji izvedenih radova. Članovi komisije konstatirali su da je izvedeno završno fugiranje gotik žbukom (Samoborka) i to s vanjske i unutrašnje strane zidova renesansnog bastiona. Novi kameni elementi (zamjenski kamen Pietra Serene) patinirani su prema zadanoj recepturi. Gornja kruna obrađena je sitnim pločastim kamenom i reške su zapunjene mortom. Zaključeno je da su svi izvedeni radovi u skladu s konzervatorskim uvjetima i prema građevinskim normama te se prihvaćaju. Radovi do konačne prezentacije južnog bastiona mogu se odmah nastaviti. Može se pristupiti nabavci novog kamena i opeke originalne forme za rekonstrukciju bastiona prema idealnom projektu prezentacije. Može se odmah pristupiti uklanjanju viška zemlje oko bastiona. Zapisnikom iz srpnja 2002. utvrđeno je da je stigao naručeni kamen i opeka izvornog formata (sl.39.). Ponovo se ukazao na problem plinovoda jer cijev plinovoda

prelazi preko istočnog dijela fortifikacije, a da bi se istražila ta veza potrebno je izmicanje cijevi te prethodno napraviti geodetski snimak trase. Predložilo se da se cijev pomakne prema jugozapadu, međutim zasad će se plinska cijev zadržati na trenutnoj poziciji, odgovarajuće zaštititi, a na mjestu neposredno prije bastiona prerezati i završetak blindirati. Uz to postoji problem električne instalacije koja prolazi neposredno uz južni bastion s istočne strane. Ona će se također zadržati na trenutnoj poziciji ali će se prije početka radova odgovarajuće zaštititi.

7. 1. Kronološki pregled dokumentacije izvješća južnog bastiona utvrde Starog grada u Čakovcu

Tipološki opis objekta	povijesna dokumentacija izvješća s terena
<p>Stari grad Čakovec, 14. 04. 1998.</p> <ul style="list-style-type: none"> • utvrda, južni bastion • sanacija, konzervacija • posebni uvjeti za izdavanje lokacijske dozvole 	<ul style="list-style-type: none"> • arheološkim istraživanjima (provedenim 1966. i 1986.) otkrivena je linija južnog bastiona koji je do tada bio zatrpan zemljom, zajedno s njihovim apsidalnim završecima te temelji fortifikacijskih zidova koji idu u smjeru zapadnog i istočnog bedema. • temeljna zona izvedena od kamenih klesanaca u vanjskom dijelu, a u unutrašnjosti od fragmenata lomljenog kamena i opeke • izvesti sondu s vanjske strane bastiona da se utvrdi dubina i način temeljenja • istražiti liniju nekadašnjeg bedema koji se pruža od južnog bastiona prema istoku • sanacija i konzervacija južnog bastiona znači maksimalno zadržati osnovnu strukturu, prezentirati izvorne razine terena te konzervirati građevinski materijal- razgradnja i ponovna ugradnja kamena, krpanje postojećeg kamena te rekonstrukcija kamena koji nedostaje • zbog različitosti nivoa terena i pozicije bastiona treba ih uskladiti
<p>Promemorija sa očevida obavljenog 26.05. 2000.</p> <ul style="list-style-type: none"> • obnova južnog bastiona 	<ul style="list-style-type: none"> • pregledano stanje južnog bastiona od zadnjih sanacija gdje je upućena kritika na grubu devastaciju bez suglasnosti nadležne konzervatorske službe (JI ploha je jednolično preštokana i patinirana, dok je JZ ploha grubo preštokana te su na svakom kamenu izvedena mjestimična gruba dubinska udubljenja nepravilnog oblika) • unutrašnjost bastiona će se zatrpati prema uvjetima Konzervatorskog odjela • gornja kruna svih arheoloških otvorenih zidova izložena je propadanju te ih treba prije zime zaštititi i konzervirati
<p>Zapisnik s očevida 13.07. 2000.</p> <ul style="list-style-type: none"> • južni bastion 	<ul style="list-style-type: none"> - zahtijevalo se da se pod hitno korigiraju i preštokaju vanjski zidovi bastiona uz napomenu da se zadrži do sada postojeće stanje - zbog nepravine konzervacije na temeljima se nakupila prljavština i prašina koja se morala isprati mlazom vode - predloženo je premještanje plinske cijevi koja sprečava daljnja arheološka istraživanja i moguću uspostavu komunikacije i veze s ostatkom fortifikacije prema istoku
<p>Zapisnik s očevida 03. 10. 2000.</p> <ul style="list-style-type: none"> • južni bastion 	<ul style="list-style-type: none"> • Prihvaćen je prijedlog štokanja vanjskog temeljnog zida, sve brazde su dobro sanirane, novi kameni blokovi pravilno tonirani te su ispravljene nedostaci sanacija ranijih zapisnika
<p>Zapisnik o primopredaji izvedenih radova 21. 11. 2000.</p> <ul style="list-style-type: none"> • južni bastion 	<ul style="list-style-type: none"> • Konstatirana je pravilna izvedba fugiranja gotik – žbukom, novi kameni elementi patinirani su prema zadanoj recepturi, gornja kruna obrađena je sitnim pločastim kamenom i reške su zapunjene vapnenim mortom • Svi radovi bili su izvedeni u skladu s konzervatorskim uvjetima i prema građevinskim normama

Zapisnik s očevida 11.07.2002.

- **južni bastion**

- stigao je naručeni kamen i opeka izvornog formata za rekonstrukciju bastiona od temeljne zone
- problem plinovoda i električnih instalacija (uz južni bastion) koji će se ipak zadržati na trenutnim pozicijama, ali će se prije početka radova odgovarajuće zaštititi.

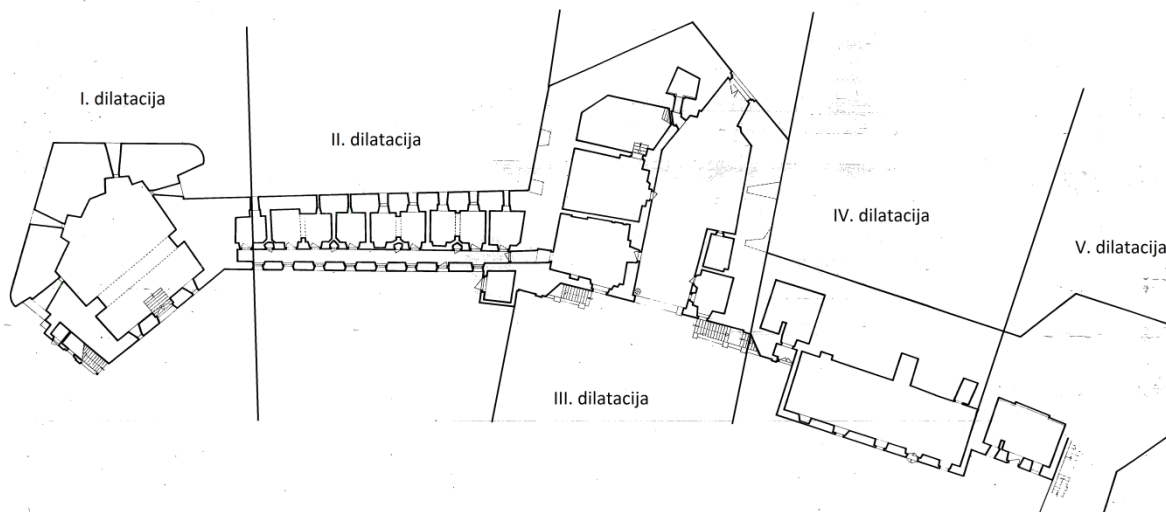
8. Kronološki pregled arheoloških istraživanja i konzervacijske sanacije čakovečke utvrde

Vrijeme	Tipološki opis objekta	Otkriveni arhitektonski elementi utvrde i sanacije
1966. godine	Utvrda – južni bastion	otkriveno vanjsko lice bedema, apsidalni završetak na zapadnoj strani te temelj fortifikacijskih zidina koje idu u smjeru zapadnog bastiona
1966. godine	Utvrda – zapadni bastion	vidljivi temelji zapadnog bastiona pod zemljom, kao i temelji zidina koje ga spajaju s južnim bastionom
1986. godine	Utvrda – južni bastion	otkriveni preostali vanjski zidovi južnog bastiona sa apsidalnim završetkom na istočnoj strani (time je otkriven dio forme peterokutnog bastiona) te temelj fortifikacijskih zidina koji vodi prema istočnoj strani
1989. godine	Utvrda – sjeverozapadni bastion (I. dilatacija), bedem (II.dilatacija) i ulazni bastion (III. dilatacija)	sondiranje u dubini zida, rušenje i otvaranje naknadno izvedenih zapuna otvora zbog prioriternog izvornog stanja fortifikacija 16. stoljeća, zadržana forma barokne zgrade uz sjeverozapadni bastion sa postojećom tlocrtnom dispozicijom
1990. godine	Utvrda – ulazni bastion (III. dilatacija), bedem (IV. dilatacija) i jugoistočni bastion (V. dilatacija), temelji barokne kuće (IV. dilatacija)	fiksiranje temelja barokne zgrade, raščišćavanje renesansnog bedema i bastiona od raslinja sondom otvorena zidna niša na II zidu ulaznog bastiona konstatirana razlika u komunikacijskom prolazu glavnog bastiona prema sjeverozapadu i jugoistoku
1991. godine	Utvrda - dvorište	saniranje popločenja dvorišta
1992./1993. godine	Utvrda – ulazni bastion (III. dilatacija), bedem (IV. dilatacija) i jugoistočni bastion (V. dilatacija)	čišćenje vanjskog zida i kruništa od raslinja, zamjena opeke novom istog formata, obnova i zamjena kamenog vijenca s vanjske strane bedema (IV. dilatacija) velika oštećenja i pukotine na bastionu (V. dilatacija) i bedemu prema južnom bastionu sanirane opekom koja formom prati nekadašnje stanje, zaštita kruništa jugoistočnog bastiona izvedena betonskim pločama oslonjenim na ležišta rubova zida utvrđivanje nivoa temelja interijera ulaznog bastiona čime je otkriveno postojanje srednjovjekovne utvrde izradene na istom mjestu
1998. godine	Utvrda – južni bastion	sondiranjem zidova potpuno otkrivena forma peterokutnog južnog bastiona i sanacija njegove temeljne arheološke razine kamenim klesancima te obnova zidova opekom

Slika 44. 3-D snimka čakovečkog Starog grada iz razdoblja Zrinskih u 17. stoljeću. (foto: M. Kovačić, 2011.)

Predmeti projekta iz 2016. godine su sanacija i rekonstrukcija fortifikacije Starog grada u Čakovcu koje obuhvaćaju glavni ulazni bastion (III. dilatacija), sjeverozapadni bastion (I. dilatacija), rekonstrukciju srušene barokne građevine iz 18. stoljeća uz jugoistočni bedem (IV. dilatacija) te jugoistočni bastion (V. dilatacija) pod vodstvom dipl. ing. grad. Ivana Paske (sl.45.). Iscrpnim i posebnim istraživanjima i izradom dokumentacije o sanacijama sjeverne konstrukcije utvrde jasno je vidljiva podjela cjeline na pet dilatacija.

Slika 45. Tlocrt današnjeg stanja i podjela prizemlja sjevernog dijela čakovečke utvrde na pet cjelina (dilatacija).

Poslijeratni zahvati obnove i sanacije izazivaju devastirane sjeverne konstrukcije počeli su već krajem šezdesetih, ali su kulminirali nekim nesustavnim potezima i nepohranjenom dokumentacijom. Kao što je već ranije spomenuto, ozbiljniji zahvat obnove čakovečke utvrde traje već nekoliko desetaka godina, od osamdesetih pa sve do danas, uz prekide. Prioriteti zahvata određivani su na temelju zatečenog stanja, njene kompleksnosti te na temelju konzervatorsko - restauratorskih istraživanja što je uvjetovano raspoloživim financijama. Prema slikama stanja i izgleda ovog dijela kompleksa nakon Drugog svjetskog rata, vidljivo je njegovo propadanje i zapuštenost okoline utvrde. Najnovija izvješća s terena otkrila su stanje sjevernog dijela utvrde. Na dvorišnu stranu sjeverozapadnog bastiona (dilatacija I.) je u 18. stoljeću dograđen kat kao zgrada uz koju je ostala otvorena i nenatkrivena terasa bastiona. Vertikalna i stropna konstrukcija tog peterokutnog bastiona izvedena je u obliku polukružnog svoda nepoznate debljine i sastava materijala. Stropna konstrukcija dograđenog kata je drveni gređnik, a krovnište na dvije vode sastoji se od klasične drvene konstrukcije pokrivena crijepom. Na temelju pregleda konstrukcije, dokumenata i tih saznanja, postojeća konstrukcija stropa i krovništa su projektirani te su izvedeni novi elementi zgrade u okviru sanacije I. i II. sanacije početkom devedesetih godina. Istovremeno su tada sanirani nenatkrivena terasa i grubobrani bastiona. Sa zapadne, bočne strane ovog bastiona postojalo je vanjsko stubište, koje je srušeno, kao što je spomenuto. U svojoj konstrukciji bilo je slično dvama postojećim dvorišnim stubištima uz ulazni bastion. Pojedini su arhitektonski elementi od vremena zadnjih sanacija toliko oštećeni da im je potrebna ponovna hitna sanacija.

Konstrukcija prizemlja između sjeverozapadnog i ulaznog bastiona u temeljima je od kamena, a u gornjim dijelovima od opeke. Debljine vanjskih zidova su 200 i 100 cm, a unutarnji 50 i 70 cm i oni su rađeni od dva zidana lica i unutrašnjosti ispunjene šutom ili lomljenim dijelima opeke koje su korištene kao spolije. U manjim prostorijama prizemlja svodovi su kupole oslonjene na sva četiri zida. I kod tih svodova na više mjesta vidljiva je sanacija. Vertikalna konstrukcija kata također je zidana pomoću opeke debljine 120 cm (vanjski bedem), 60 cm (vanjski dvorišni zid bedema) te 35 cm (unutarnji zidovi). Istovremeno su vrhovi zida ojačani i spregnuti horizontalno s poprečnim gredama. Kod te sanacije posebno je pažnja posvećena dvorišnom zidu koji je tijekom stoljeća dobio izbočenje u visini stropa prizemlja, vjerojatno uslijed kombinacije pritiska svoda u hodniku i dodatnog vertikalnog opterećenja. U projektnoj dokumentaciji prvo se predviđala njegova sanacija putem ojačanja s dvorišne strane, da bi se na kraju predložila sanacija kombinacijom učvršćenja zida za ostatak konstrukcije zgrade te injektiranja cijelog zida u prizemlju i djelomično u katu.

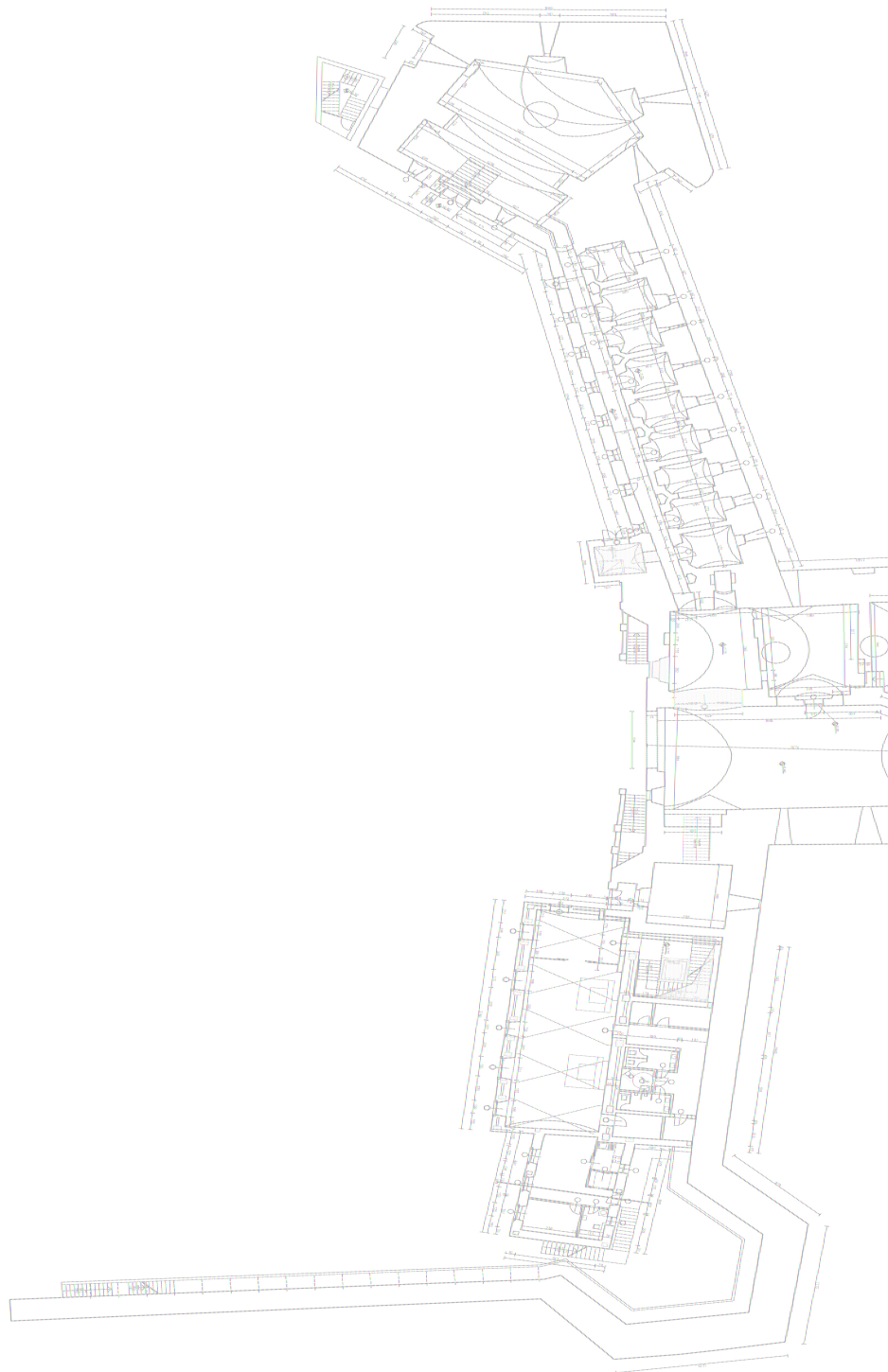
Postojeći bedem između ulaznog i jugoistočnog bastiona sada se sastoji samo od vanjskog zida debljine oko 2,0 do 2,7 m bez grubobrana, zidan opekama, s dva lica i ispunom od lomljenca i šute. Zbog većih pukotina i ovaj je dio sjeverne cjeline više puta saniran. Nisu sanirani temelji jer ne postoje nikakve pukotine obzirom da zid nije dodatno opterećen (spomenuta kurtina je sada rasterećena zbog rušenja barokne zgrade koja joj je bila prigrađena). V. dilatacija sastoji se samo od zidina i to četiri zida nekadašnjeg peterokutnog bastiona debljine 320 i 350 cm te zida istočne kurtine debljine (pri dnu) 210 i 215 cm. Navedeni zidovi su 1992. i 1993. sanirani, ali su ubrzo nastale nove pukotine, posebno na zidovima peterokutnog bastiona (V. dilatacija), pa su 2006. godine projektom sanacije temelja ovog bastiona obuhvaćeni, a zatim i izvedeni radovi na podbetoniranju zidova bastiona. Sadašnje stanje zidova je uglavnom bez većih pukotina, koje su u nekoliko navrata nanovo sanirane, što znači da je zadnja sanacija bila uspješna. Međutim, na površini samih zidova iz bilo koje razno bilje koje oštećuje i produbljuje propadanje zida, tako da je ponovna sanacija vrha i vanjskih površina neophodna (sl. 46.) Sanacija oštećenja na zidovima jugoistočnog bastiona i njegove kurtine nakon generalne sanacije pukotina i

spomenute naknadne devastacije izvesti će se na isti način kao i u zadnjim radovima 1992. i 1993. godine.

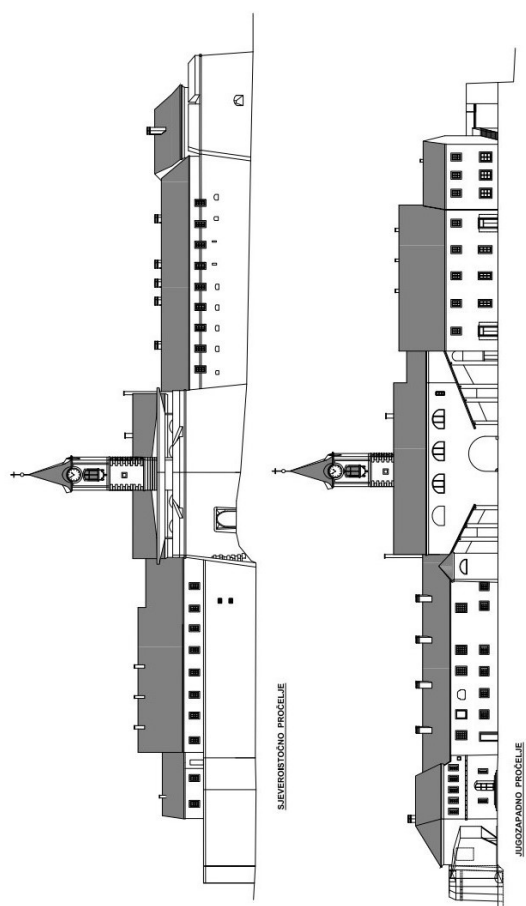
Slika 46. Današnje stanje bedema (IV. dilatacija) između ulaznog (III. dilatacija) i jugoistočnog bastiona (V. dilatacija). Na površini samih zidova izraslo je razno bilje koje oštećuje i produbljuje propadanje zida, tako da je ponovna sanacija kruništa i vanjskih površina neophodna. (foto: T. Vidović, 2016.)

Predložena je rekonstrukcija srušene zgrade iz 18. stoljeća na istom mjestu na kojem je srušena, uz jugoistočni bedem koji ga povezuje sa središnjim bastionom. Novonastali objekt izgradio bi se prema postojećim nacrtima, snimkama i slikama te arheološkim nalazima temelja. Budući da je tlo na mjestu te zgrade, oko temelja i bedema, dobro ispitano i analizirano po sastavu, nosivosti i deformabilnosti, može se reći da neće doći do ulegnuća i opterećenja ispod temelja. Zidovi nove zgrade biti će odgovarajuće debljine koji su poznati u povijesnim spisima, a kao predložak poslužit će i sačuvana barokna zgrada čiji se vanjski zid oslanja na postojeći zid sjeverozapadne kurtine. U prizemlju iznosit će od 95 do 100 cm, a gornji dijelovi zida od 30 do 60 cm. Što se građevinskog materijala tiče, poštovat će se njena povijesnost te će se izvesti zidanom opekam manjeg formata, ali posebnim sustavom inox čeličnih zatega skivenih unutar svoda i bočnih zidova, budući da bi bočni pritisak na oba uzdužna zida bio prevelik, posebno za debljinu dvorišnog zida. Između ostaloga, u novoj projektnoj dokumentaciji obuhvaćen je i vanjski dio utvrde, točnije rekonstrukcija drvenog mosta i jarka ispred ulaza u glavni bastion. Na dijelu postojeće šetnice iskopat će se jarak preko kojeg će se izvesti drveni lančani most kao prilaz ulaznog bastiona. Završetak nasipa prema ulazu bit će osiguran potpornim zidovima, a nasip će se formirati u kosine sa bočnim stranama prilaznih potpornih zidova te na dvije bočne strane ulaznog bastiona. Drveni most trebao bi imati lance koji prolaze kroz vidjive otvore na portalu kao što je to bilo nekad (sl.21.) Namjena i rekonstrukcija cijelog kompleksa jest prvenstveno očuvanje od propadanja, a obzirom da je već desetljećima nenastanjen, cilj je približiti javnosti izvorni izgled kompleksa i uključiti ga u aktivan suvremeni život. U rekonstruiranom prostoru bastiona i bedema smjestiti će se prostor "Muzej nematerijalne baštine Međimurja". Točnije, sadržaj muzejske baštine biti će smješten u zapadnom i centralnom dijelu utvrde te u prostoru između ta dva bastiona (sl. 45.). Postav i komunikacija unutar tog novonastalog muzeja prilagodit će se postojećem stanju uz minimalne intervencije. Komunikacija između prizemlja i kata osigurana je postojećim vanjskim stubištima dvorišne strane te novoizgrađenim vanjskim stubištem uz sjeverozapadni bastion. Razmatra se opcija prilaza na kat putem lifta uz novorekonstruiranu baroknu zgradu uz jugoistočni bedem. U dvorišnom dijelu prizemlja rekonstruirane građevine iz 18. stoljeća biti će smještena višenamjenska dvorana (prodaja ulaznica - info pult te suvenirnice), a prostori za privremene izložbe predviđeni su na katu rekonstruirane zgrade. U novouređeni sklop spada i dvorište Starog grada u kojem se predviđa uređenje pješčanih površina koji bi ponovno predstavljao javnu pješačku površinu od palače Novi dvor preko prolaza (šetnice ili kolnice) ulaznog bastiona do centra grada. U spisu stoji da će se zadržati postojeći kolni pristup u kompleks Starog grada, kao i postojeća parkirališta. Predviđenim zahvatima neće se utjecati na mehaničku otpornost i stabilnost postojećeg objekta, odnosno neće se prouzročiti rušenja oštećenja građevinskog objekta. Isto tako ističe se da će se dijelovi postojeće građevine, čija stabilnost ovisi o arhitektonskim elementima, na pravilan način osigurati dok se dogradnja ne završi i stabilizira na trajni način. Građevina će biti projektirana tako da, uz redovito korištenje i održavanje, zadovoljava svim temeljnim zahtjevima za građevinu koji podrazumijevaju mehaničku otpornost i stabilnost, sigurnost u slučaju požara, zdravlje i zaštitu okoliša, ponajprije sigurnost i pristupačnost tijekom korištenja prostora, očuvanje topline i održivu uporabu prirodnih izvora. Ova iscrpna projektna dokumentacija predložena je Ministarstvu kulture i čeka se konačno rješenje krajem 2016. godine kada će se znati hoće li se krenuti u realizaciju zamišljenog i konačnog ostvarenja dugogodišnjeg cilja – ponovno oživljavanje kompleksa Zrinskih.

Slika 47. Tlocrt prizemlja sjevernog dijela utvrde Zrinskih iz projektne dokumentacije 2016. godine sa prikazom prostorija . (tlocrt: I. Paska, 2016.)

Slika 48. Tlocrt kata sjevernog dijela utvrde Zrinskih iz projektne dokumentacije 2016. godine sa prikazom prostorija . (tlocrt : I. Paska, 2016.)

10. Najnovija arheološka istraživanja i početak uključivanja kompleksa u suvremeni život

U listopadu 2015. godine u čakovečkom Perivoju Zrinskih u suglasju s

Muzejom Međimurja Čakovec počelo je arheološko iskopanje ispred vanjskog ulaza glavnog bastiona. Cilj je bio otkriti ostatke nekadašnjeg drvenog pokretnog mosta. Iskapanja su se nadovezala na projektnu dokumentaciju obnove sjevernog dijela čakovečke utvrde koja je prethodno opisana kako bi se olakšalo projektantima da izrade rekonstrukciju starog pokretnog mosta koji se ovdje nalazio tijekom 16. stoljeća. Iskapanjem su pronađeni drveni stupovi za koje se smatra da su dio nekadašnje drvene konstrukcije. Temelji su nađeni u dosta dobrom stanju jer su bili prekriveni glinenim slojem i na taj način konzervirani.

U travnju 2016. godine postavljena je instalacija "Most" kao prilaz ulaznom bastionu kao što je to nekada bilo. Instalacija je to čakovečkog umjetnika Damira Klaića – Ključa. Postavljena je kao provokacija na dugogodišnji plan obnove pokretnog mosta koji je nekada krasio utvrdu Zrinskih. Iako je planirana kao privremena instalacija, ona je zadržana do danas uz pozitivnu reakciju građana na oživljenost ambijentalnog prostora vanjskog dijela utvrde i jezera.

Svijest i želja ponovnog oživljavanja prostora rezultirali su organizacijom privremenih manifestacija unutar čakovečke utvrde i korištenje njenih sadržaja isključivo u ambijentalnu svrhu, ne narušavajući arhitekturu ni u kom pogledu. Povodom manifestacije "Ljeto u gradu Zrinskih" u srpnju 2016. održani su manji koncerti gdje je iskorištena unutrašnjost južnog bastiona kao ambijentalan prostor. To se pokazalo vrlo uspješnim, što velikim brojem posjetitelja, što pozitivnim reakcijama realizacije zamišljenog.

U rujnu 2016. godine održan je "Zrinski art festival" (uz odobrenje Grada Čakovca i Turističke zajednice) u sklopu ponovnog oživljavanja čakovečke utvrde i korištenje gradskog parka, ispod zidine čakovečke utvrde, ne narušavajući joj arhitekturu. Međimurski umjetnici koji su članovi HDLUM-a, ULUPUH-a, ALU-a, HDD-a, koji djeluju kao samostalni umjetnici, odabrali su grad Zrinskih kao utvrdu umjetnosti i kulture. Cijeli festival zamišljen je kao destinacija za odmor i uživanje u umjetničkim instalacijama, skulpturama, slikarstvu, fotografiji, multimedijalnim radovima, muzičkim i svjetlosnim instalacijama, suvremenim plesom te koncertima. Ambijent Starog grada ponovo se pokazao kao iznimna lokacija za ovakva i slična umjetnička događanja.

Objekti manifestacije pokazale su pomak prema stalnom i aktivnom korištenju cijelog kompleksa, ne samo pojedinih dijelova, što pokazuje veliki potencijal da postane

glavna atrakcija, simbol i tradicija grada Čakovca i cijelog Međimurja kako je i nekada bio. Spomenute manifestacije i instalacije na neki su način uvertira u ono što bi se realiziralo projektnom dokumentacijom obnove utvrde Zrinskih iz 2016. godine. Bez obzira na to, prioriteta je ipak obnova zbog neprimjerenog stanja u kojem se kulturno dobro danas nalazi, a i zbog mogućnosti gubitka ovog vrijednog spomenika koji je simbol grada Čakovca.

11. Zaključak

Od vremena gospodara Feštetića, monumentalan kompleks Starog grada bio je korišten za različite sadržaje koji su uzrokovali devastaciju izvornog izgleda palače i fortifikacija. Sve do Drugog svjetskog rata bio je zanemaren i prepušten fizičkom propadanju. Može se reći da je utvrda za vrijeme Zrinskih doživjela velike promjene u formi i funkciji kakvu poznajemo danas zahvaljujući iscrpnim arheološkim istraživanjima i konzervacijskoj sanaciji. Svaha diplomskog rada bila je sažeti i pojasniti njenu povijesnost i primjenu, proučiti istraživanja i konzervacijske sanacije na fortifikacijama, prikazati osvještenost stručnjaka i lokalnog stanovništva o problematiki neobnavljanja te predstaviti buduće prezentiranje kompleksa. Mnogo je faktora (financijska sredstva kojima se tada raspolagalo, vremenski uvjeti te zatečeno stanje, prioritarnost i kompleksnost pojedine cjeline) trebalo uzeti u obzir prilikom ulaska u projekt ovakvog raspona upravo zbog dugoročne zanemarenosti objekta. Različiti timovi stručnjaka (arheologa, građevinar, arhitekata, povjesničara umjetnosti, povjesničara, konzervatora – restauratora i drugih) obvezali su se nadzirati kompleks od početka do kraja izvođenja trazeći slojevitost 16. stoljeća, pokušaj uspostave gradskog komuniciranja s pokretnim mostom kao i pokušaj otkrića komunikacijskog sustava između bastiona i bedema. Projekti obnove temeljili su se na prethodnim ispitivanjima koja uključuju upoznavanje objekta od nastanka, trošenje i stupnja oštećenosti uzrokovane fizičkim ili kemijskim djelovanjem te vrstu građevinskog materijala kojoj se prilagođavala metoda izvođenja sanacija (bilo to uspješno ili manje uspješno – što je vidljivo iz sanacija na jugoistočnom i južnom bastionu). O ozbiljnijim zahtevima može se govoriti otkad je istraživanja preuzeo Restauratorski zavod Hrvatske početkom devedesetih, a tiču se sjevernog dijela utvrde koji obuhvaća sjeverozapadni bastion zajedno s njegovim bedemom, središnji ulazni bastion te jugoistočni bedem i bastion. Pristup zaštititi, revitalizaciji i prezentaciji obrazložen je u rezultatima arheoloških i sanacijskih istraživanja čitavog kompleksa gdje su, između ostalog i konstatirani ostaci srednjovjekovne utvrde u interijeru ulaznog bastiona. Kao još jedno pozitivno rješenje jest otkriven i pravovaljano saniran južni bastion, do arheološke razine, koji je dugo godina bio pod zemljom, uz detaljnja izvješća s terena prilikom njegove revitalizacije. Negativna rješenja svakako jesu korištenje preagresivnog građevinskog materijala koji je doprinio propadanju jugoistočnog bedema za vrijeme intervencija početkom devedesetih, kao i nepoštivanje izvornog građevinskog materijala kod obnove južnog bastiona krajem devedesetih. Očit problem se javlja kod ponovne intervencije na istom mjestu (umjesto da su se raspoloživa financijska sredstva usmjerila na neki drugi dio fortifikacije). Spomenuti faktori su na neki način opravdani jer postoji puno pitanja i vaganja prioritenog koje će se provlačiti i u budućnosti.

Upoznavanjem povijesnog razvoja Starog grada jasna postaje njegova slojevitost, potreba za jedinstvenim i dobro promišljenim pristupom i načinom konzervacije. Vrijednost i karakter lokaliteta te fizičko stanje građevine zahtijevaju vrlo složen konzervatorski postupak koji se dotiče teoretskog pitanja primjene metode rekonstrukcije fortifikacije, što potvrđuje i projektna dokumentacija I. Pasko iz 2016. godine. Korištenje palače Novi dvor u muzejske svrhe je adekvatna funkcija, međutim bila bi šteta da ona ostane jedina, obzirom na neskorištenost prostora fortifikacije. Svijest o stanju u kojem se objekt nalazi i njegovoj revitalizaciji postoji, što od strane stručnjaka, što od lokalnog stanovništva. Zahvaljujući njihovom angažmanu počelo je korištenje čakovečkog kompleksa kao ambijentalan prostor u sklopu raznih manifestacija, ne narušavajući njenu arhitekturu. Postoji inicijativa da se iskoriste prostori fortifikacija, jer bi se time spriječila njihova fizička degradacija prouzročena izloženosti vanjskim utjecajima. Između ostalog olakšalo bi se njihovo održavanje. Ne samo to: ovaj važan kulturološki spomenik za Međimurje bi značio korak prema kulturološkom i turističkom uzdizanju, aktivnom uključivanju u suvremeni život prepun različitih sadržaja te ponovnu uspostavu tradicija nekadašnjeg međimurskog graditeljstva, arhitekture i mentaliteta.

Kompletna obnova fortifikacijskog sustava je alarmantna upravo zbog stanja u kojem se utvrda danas nalazi, a koje naprosto nije primjereno njenom prostorno – funkcionalnom i urbanom potencijalu u usporedbi s nekadašnjem centrom moći regije i vlastele. Povijesni graditeljski kompleks danas pripada kategoriji zaštićenih kulturnih dobara nacionalnog i od velikog je značaja, ne samo za Međimurje, već i za čitav sjeverozapadni dio Hrvatske. Palača Novi dvor sa fortifikacijskim sustavom i Perivojem Zrinskih predstavlja kulturno – povijesni kompleks, simbol identiteta i tradicije Međimurja jedinstvenog estetskog, stilskog i umjetničkog karaktera. Zahvaljujem mentoru prof. dr. sc. Z. Juriću na trudu i pomoći pri izradi diplomskog rada, Restauratorskom zavodu u Zagrebu, K. Petrić, I. Paski, laboratoriju KO Zagreb Konzervatorskom odjelu u Varaždinu te Muzeju Međimurja Čakovec na ustupljenim materijalima.

[redacted] O djelovanju konzervatorske službe u Zagrebu II (1923-1941), Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, broj 6: 15 – 33,

Zagreb

[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

Stari grad Čakovec – utvrda, povijesna studija građevinskog razvoja, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u

Zagrebu, 3 – 23, Zagreb

[redacted]

Konzervatorska izvješća i prijedlog obnove pročelja utvrde Starog grada Čakovca, Restauratorski zavod Hrvatske, 2

– 15, Zagreb

[redacted]
[redacted]
[redacted]

Izvjeshće o južnom bastionu utvrde Stari grad Čakovec, sanacija, konzervacija, posebni uvjeti za izdavanje lokacijske dozvole, Konzervatorski odjel u

Zagrebu, 2 – 3, Zagreb

[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

Stari grad Čakovec – fortifikacija – južni bastion, zapisnik o primopredaji

izvedenih radova, Muzej Međimurja Čakovec, 2 – 3, Čakovec

[redacted]

Stari grad Čakovec – fortifikacija - južni bastion, Konzervatorska studija i projekt prezentacije, Konzervatorski

odjel u Zagrebu, 2 – 3, Zagreb,

[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

– Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

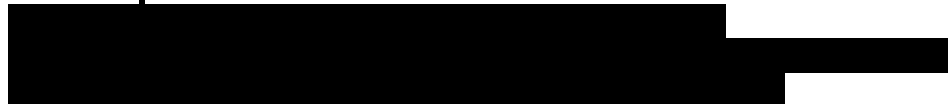
Tlocrt postojećeg stanja prizemlja sjevernog dijela čakovečke utvrde tijekom istraživanja 1989. godine s prikazom I. dilatacije (tlocrt: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

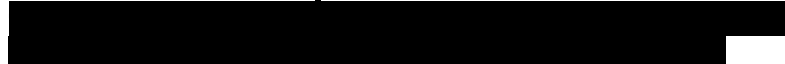
Sjeverozapadni bastion – stanje dvorišne strane I. dilatacije za vrijeme konzervatorskih radova 1989. godine (foto: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

Sjeverozapadni bastion - stanje interijera u prizemlju I. dilatacije za vrijeme konzervatorskih radova 1989. godine (foto: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

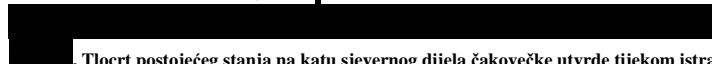
Sjeverozapadni bastion - stanje interijera na katu I. dilatacije za vrijeme konzervatorskih radova 1989. godine (foto: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

Dvorišna strana sjevernog dijela utvrde sedamdesetih godina 20. stoljeća sa nekadašnjom prigradenom baroknom zgradom (foto: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1986.)

Tlocrt postojećeg stanja prizemlja sjevernog dijela čakovečke utvrde tijekom istraživanja 1989. godine s prikazom III. dilatacije (tlocrt: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

Tlocrt postojećeg stanja na katu sjevernog dijela čakovečke utvrde tijekom istraživanja 1989. godine (foto: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

Tlocrt postojećeg stanja prizemlja sjevernog dijela čakovečke utvrde tijekom istraživanja 1990. godine s prikazom III., IV. i V. dilatacije (tlocrt: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

Tlocrt postojećeg stanja prizemlja sjevernog dijela čakovečke utvrde tijekom istraživanja 1992. i 1993. godine s prikazom III., IV. i V. dilatacije (tlocrt: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

Stanje vanjskog lica jugoistočnog bastiona (V. dilatacija) i bedema (IV. dilatacija) za vrijeme konzervatorskih radova 1993. godine. (foto: K. Petrić, 1994.)

Ulazni bastion - tlocrt postojećeg stanja prizemlja sjevernog dijela čakovečke utvrde tijekom istraživanja 1992. i 1993. godine s prikazom III. dilatacije. (tlocrt: arhiva – Restauratorski zavod Hrvatske, 1989.)

Južni bastion – tlocrt čakovečke utvrde Stari grad s otkrivenom vanjskom stranom zida južnog bastiona i polukružnim završetkom prema zapadnoj strani. (tlocrt: J. Vidović, 2000.)

[redacted]
[redacted]
[redacted]. Južni bastion – stanje bastiona nakon arheoloških istraživanja 1998. s prikazom građevinskog materijala koji se koristio (foto: arhiva – Muzej Medimurja Čakovec, 1998.)

[redacted]
[redacted]
[redacted]. Južni bastion – prikaz stanja bastiona od zatečenog stanja 1998. do konačne revitalizacije 2003. godine (foto: arhiva – Muzej Medimurja Čakovec, 2003.)

[redacted] 3-D snimka čakovečkog Starog grada iz razdoblja Zrinskih u 17. stoljeću (foto: M. Kovačić, 2011.)

[redacted]
[redacted]
[redacted] (2016., 2016.)
[redacted] iz projektne dokumentacije
2016. godine